thümer (Religions-, Gerichts-, Provinzialwesen), Ciceronis orator ad M. Brutum, wöchentlich 5mal von 7—8 oder 8—9 Uhr; 2) Leitet derselbe im philologischen Seminarium die lateinischen Interpretations- und Disputations-Uebungen (Demosth. orat. Phil. et Cicero de orat. als Fortsetzung) nebst den lateinischen Stylübungen in Abhandlungen bestehend, und vollendet die Vorträge über die Geschichte der alten Kunst, wöchentlich 3mal; 3) Horat. Sat. et Epist. mit Auswahl oder Sophocl. Ajax, wöchentlich 2mal (privatissime).

Professor Dr. **Reuss**: 1) Geschichte der deutschen Literatur, verbunden mit deutscher Alterthumskunde, nach Koberstein und Klemm, wöchentlich 2mal; 2) Diplomatik und Heraldik, nach Gatterer und Lipowski, wöchentlich 2mal in noch näher zu bestimmenden Stunden.

NEUERE SPRACHEN; KÜNSTE.

Lector **Eggensberger** liest: 1) Ueber Shakespeare's Macbeth, wöchentlich 2mal in noch zu bestimmenden Stunden; 2) giebt derselbe Privatcurse in der englischen Sprache nach Bedürfniss und Zahl der Zuhörer.

Lector **Frederic,** Abbé: 1) Französische Literaturgeschichte; 2) Französische Uebersetzung des Schiller'schen Drama's: die Jungfrau von Orleans; 3) über: Le Génie du Christianisme de Chateaubriand.

In der *Tonkunst*, sowohl in der Instrumental- als Gesangs-Musik, wird in dem musikalischen Institute unentgeltlicher Unterricht ertheilt.

Höhere Zeichnungskunst lehrt: Professor **Stöhr**; *Kupferstecherkunst* Bitthäuser; *Reitkunst* **Joh. von der Tann**; *Fechtkunst* **Bündgens.**

UNIVERSITÄTS-ATTRIBUTE.

Die Universitäts-Bibliothek steht offen am Mondtag, Dinstag, Mittwoch, Donnerstag und Freitag von 9—12 und von 2—4 Uhr, dann am Samstag von 8—12 Uhr.

Das antiquarische Museum und das Münz-Cabinet am Samstag von 2—4 Uhr.

Das ästhetische Attribut am Samstag von 10—12 Uhr.

Das technologische Cabinet am Mittwoch von 10—12 Uhr.

Das physikalische Cabinet am Mittwoch und Samstag von 3—4 Uhr.

Die Sternwarte am Samstag von 2—4 Uhr.

Das chemische Laboratorium und die pharmaceutische Sammlung am Samstag von 10—12 Uhr.

Die zoologisch-botanische Abtheilung des Naturalien-Cabinets am Samstag von 9—11 Uhr.

Die mineralogische Abtheilung desselben am Mittwoch von 3—5 Uhr.

Der botanische Garten täglich, mit Ausnahme der Sonn- und Feiertage, Morgens von 6—11 Uhr, und Nachmittags von 1 — $5^1/_2$ Uhr.

Die anthropotomische Sammlung am Montag von 9—12 Uhr.

Die zootomische Sammlung am Donnerstag von 9—12 Uhr.

Das chirurgische Instrumentarium am Mittwoch und Samstag von 1—2 Uhr.

Quaeritur de patrum patriciorumque apud antiquissimos Romanos significatione.

Saepe fit in singulis litterarum generibus, ut errores vel maximi, quibus semel capti sunt homines, per multa saecula propagentur. Qui quamquam post longum tempus a viro aliquo docto tolluntur, tamen, quia longe lateque diffusi sunt, perdiu manere solent, apud eos praesertim homines, qui, quae nova in litteris ac minime vulgaria inveniuntur, ea aut non curant aut ducti pertinacia quadam repudiant et, quos ipsi errores quasi cum lacte nutricis sugebant, eos aliis tradunt. Atque hoc quidem in nullo litterarum genere factum est magis quam in eo, quod vocabulo antiquitatum graecarum et romanarum comprehenditur, in quibus quamvis magna post renatas litteras opera a viris doctis posita sit, tamen multa perversa atque obscura relicta ac posteris tradita sunt atque hodie quoque ita traduntur interdum, ut etiam ea, quae lumine admoto sint collustrata, inter multos aut in obscuritate atque errore aut in dubitatione magna versentur. Velut de notione patrum patriciorumque falsa erat opinio pervulgata illa quidem jam apud veteres Romanos atque per omnia tempora ad nostram aetatem translata, senatores tantum appellatos esse patres patriciosque eorum liberos. Liv. I., 8: *centum creat senatores —: patres certe ab honore, patriciique progenies eorum appellati.* Cic. de republ. II., 12: *ille Romuli senatus, qui constabat ex optimatibus, quibus ipse rex tantum tribuisset, ut eos patres vellet nominari patriciosque eorum liberos.* Cf. Dionys. Antiq. Rom. II. 8. Atque haec quidem opinio hodie quoque apud plurimos valet, quamquam *Niebuhrus*, vir ille doctissimus, quum de aliis multis rebus, quae ad antiquissima romanae civitatis tempora pertinent, tum de hac re, quam modo dixi, vel repugnantibus multis veterum scriptoribus meliora docuit, *patricios omnes fuisse veterum tribuum curiarumque socios eosdemque omnes nominatos esse patres, non senatores solos, ut voces patrum patriciorumque inde ab initio civitatis romanae usque ad illa tempora, quibus vis ac potestas patriciatus exstincta ac nova illa nobilitas ex plebe exorta esset, idem valerent, donec inde ab iis, quae dixi, temporibus senatores prae ceteris soli patrum nomine designati essent.* Cujus veram sententiam, quamquam non satis superque confirmatam ab eo, quum alii negligere videantur, alii infirmare studeant, retractare iterum et comprobare operae esse pretium duximus, praesertim quum haec disputatio praebeat facultatem aliarum quoque rerum explicandarum, quae illa con-

tinentur atque obscuriores adhuc ac non satis cognitae esse videntur. Nam praeter illam quaestionem, in qua maxime versabimur, nobis quasi ἐν παρέργου μέρει de aliis quoque rebus disserendum erit, velut quid sit illud „*res ad patres. redit*,“ aut illud „*patres auctores fiunt*,“ aut etiam quid sit *lex curiata de imperio* quamque ea, quod maximum est, variam variis temporibus rationem conjunctionemque cum illa patrum auctoritate habeat. Atque sic de his rebus disputabimus, ut, quam brevissime poterimus, in usum eorum juvenum, quibus majori sunt curae romanae antiquitates, ordine quodam facilique conspectu ea componamus ac perpendamus partim, quae dispersa sunt virorum doctorum libris ob eamque causam difficiliorem intelligentiam habent. Simul hoc nobis propositum est, ut ea harum rerum argumenta, quae ex locis veterum scriptorum deprompta in praelectionibus romanarum antiquitatum propter maximam rerum docendarum copiam afferre et examinare non omnia solemus, nunc colligamus atque, ut decet, ponderemus [1]).

Sed ut disputatio nostra recte et ratione progrediatur, quaedam altius quasi ab incunabulis romanae civitatis repetenda sunt, quae quidem nunc explorata judicantur, ut de iis diligentius quaerere opus non sit. Multis igitur virorum doctorum inter se disceptantium quaestionibus hoc certe enucleatum est, Romam conditam esse a priscis illis Latinis, qui antiquissimis temporibus ex Pelasgis Celticisque Siculis, ut nobis quidem videtur, in Latio in unum populum erant confusi [2]) atque ex triginta urbibus foederatis constabant, quarum principatum quendam Alba Longa tenebat [3]). Nec vero existimari debet, Romam fuisse *coloniam* illorum Latinorum seu potius Albae; immo eam *secessione* quadam facta conditam esse ab Albanis rerum novarum cupidis, vel ex eo patet, quod nova civitas statim ab initio disjuncta hostiliter ac separata erat a ceteris Latinis, quibuscum ea ne connubium quidem primis temporibus habuisse videtur [4]). Magis autem haec sejunctio

---

1) Adminicula autem, quibus in hac quaestione usi sumus, haec fere sunt: *Niebuhr*, Römische Geschichte. Contra eum plus minusve disputant: *Wachsmuth*, Römische Geschichte; *Göttling*, Römische Staatsverfassung; *Huschke*, Verfassung des Serv. Tullius; *Rubino*, Untersuchungen über Römische Verfassung. Pro eo pugnant: *Becker*, Handb. der Röm. Alterthümer, quo nemo post Niebuhrum doctius ac diligentius de his rebus scripsit quemque nos maxime sequimur; *Walter*, Röm. Rechtsgesch.; *Peter*, Epoch. der Verfassungsgesch. der röm. Republ.; *Rein*, Real-Encyclop. ed. Pauly., passim.

2) Vid. *Grotefend*, zur Geschichte u. Geographie von Altitalien, Fasc. IV., p. 19 sqq.; *Reinh. Klotz*, Handb. der lat. Litteraturgesch. I. p. 164 sqq.

3) Frustra contra hanc sententiam probatam omnibus et confessam pugnat *Kortüm*, Röm Gesch. p. 504, ubi docere studet, Romam Etruscorum esse coloniam.

4) Liv. I., 9: *Sed penuria mulierum hominis aetatem duratura magnitudo erat, quippe quibus nec domi spes prolis, nec cum finitimis connubia essent. — — Nusquam benigne legatio audita est (de connu-*

aucta est, quod populus Romanus conflatus erat atque conjunctus ex tribus gentibus, quae, quum principio nullam inter se cognationem ac societatem haberent, mox in unum populum coaluerunt, ut is peregrinus ceteris Italiae populis esse videretur[5]). Nam antequam illi Latini in Latio ex confusione Pelasgorum Celticorumque Siculorum exorti erant, Sabini, parva gens montana, omnem regionem inter Umbriam et Garganum montem tenuerant. Ii ex Pelasgis, ut verisimile est, oriundi, a Latinis tamen multis in rebus diversi, sive ante Romam in monte Palatino conditam, sive eodem fere tempore — haec enim res incerta est[6]) — in monte Quirinali urbem condidisse ac diu hostititer in illius urbis incolas egisse videntur, donec pace facta uterque populus ita sese conjungeret, ut unus existeret. Erat autem illis temporibus Etruscorum quoque colonia in Caelio monte[7]), quae, quocunque hoc modo factum est, a conjunctis Latinis Sabinisque in societatem recepta tertia earum gentium accessit, ex quibus coaluit *populus* ille *Romanus Quiritium*, quo nomine tres illae gentes conjunctae inde ab hoc tempore comprehendebantur[8]).

Haec autem civitas tribus ex gentibus conflata sive a Romulo ipso — verusne is sit an fabula fictus, quaerere nunc supersedemus — sive ab iis regibus, qui proxime succedebant, divisa erat in tres tribus, *Ramnes, Tities, Luceres,* ex quibus Ramnes ad Latinos, Tities ad Sabinos, Luceres denique ad Etruscos pertinebant, quo quidem ordine illae gentes se invicem junxisse in unam civitatem videntur, quamquam veteres scriptores de hac quoque re inter se non consentiunt[9]). Quemadmodum autem civitas illa Romulea, qualis initio erat, in decem curias erat distributa, sic accedentibus Sabinis Etruscisque, facta nunc demum illa divisione tripartita, utraque tribus eorum ex decem curiis constabat, quae singulae singulis cognominatae nominibus sua sacra publica, sua officia ac jura habebant, praeside uniuscujusque curione, qui sacra potissimum faceret, quum

---

bio); adeo simul spernebant, simul tantam in medio crescentem molem sibi ac posteris suis metuebant. Strabo V., 3. *Göttling,* Röm. Verfassung, p. 44.

5) Vere dicit *Niebuhr,* l. c. I. p. 7: „Die Römer werden zu keiner der italischen Nationen gezählt. Die Schriftsteller, welche vom Volke des Romulus mit treuherziger Gläubigkeit als von einer albanischen Colonie reden, rechnen sie darum doch nie zu den Latinern, und in den Sagen von den ältesten Zeiten erscheinen sie den drei Völkern, in deren Mitte die Stadt liegt, gleich fremd. — Denn sie gehörten desswegen keinem Volke an, weil sie — aus der Mischung mehrerer sich ganz fremder Völker entstanden waren.“ Vid. *Becker,* Handb. der röm. Alterth. I., 1. p. 11 sq. *Klotz,* Handb. der lat. Litt. I. p. 232 sqq.

6) Vid. *Niebuhr,* l. c. I. p. 304 sqq. *Göttling,* röm. Staatsverf. p. 49.

7) Vid. *Abeken,* Mittelitalien, p. 70 sq. p. 133 sq.

8) Vid. *Becker,* Handb. der röm. Alterth. II., 1, p. 19 sqq.

9) Vid. *Göttling,* l. c. p. 57.

suum quaeque curia sacellum haberet, quo res et divinae et civiles agerentur [10]), Atque hi curiales gentilesque tum soli *ingenui* erant ac *patricii* dicebantur, seu etiam *proci* [11]), donec plebejis quoque civitate a Servio Tullio accepta jus ingenuitatis concederetur. Jam quum quavis curia continerentur decem decuriae, si Dionysio fidem habemus [12]), voces autem decuriae et gentis idem sonarent, quae est Niebuhri sententia a plerisque recepta [13]), principio trecentae gentes fuisse videntur, quarum socii i. e. gentiles quum initio essent cognati, temporum decursu factum est, ut, his gentibus in multas familias divisis sublataque ob eam causam cognatione, saepe multae familiae idem nomen gentile haberent nec tamen essent cognatae [14]).

---

10) Cf. Varr. de ling. lat V., 15. Dionys. rom. antiq. II., 7 et 23. Fest. v. curia.

11) Vid. *Huschke*, Verf. des Serv. Tull. p. 538. *Walter*, Gesch. des röm. Recht. I. §. 12. *Rein*, Pauly Real-Encycl. V. s. v. patres.

12) Dionys. rom. antiq. II, 7.

13) *Nieb.*, Römische Gesch. I. p. 339 sqq. *Hüllmann*, röm. Grundverf. p. 3 sq.

14) Haec tota res perobscura ac dubia est. Nam omnium veterum scriptorum solus Dionysius (II., 7) hanc curiarum in decurias divisionem tradit his verbis: διῄρηντο δὲ καὶ εἰς δεκάδας αἱ φρᾶτραι πρὸς αὐτοῦ, καὶ ἡγεμὼν ἑκάστην ἐκόσμει δεκάδα, Δεκουρίων κατὰ τὴν ἐπιχώριον γλῶτταν προσαγορευόμενος. Quamquam non accurate indicat, utrum nomine decuriae certum gentium numerum an incertum comprehenderit. Niebuhrus autem conjecit, has Dionysii δεκάδας i. e. decurias idem, quod *gentes*, valuisse; illas igitur triginta curias continuisse trecentas decurias seu gentes, quarum singulae nulla inter se cognatione junctae cum communi nomine gentis civilem tantum ac militarem rationem propter senatus equitumque lectionem habuissent; hoc apparere ex Ciceronis (Top. 6) definitione gentilitatis: *Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt. Non est satis. Qui ab ingenuis oriundi sunt. Ne id quidem satis est. Quorum majorum nemo servitutem servivit. Abest etiam nunc. Qui capite non sunt deminuti. Hoc fortasse satis est.* Cf. Paul. Diacon. p. 94: *Gentilis dicitur ex eodem genere ortus, et is, qui simili nomine appellatur, ut ait Cincius: „Gentiles mihi sunt, qui meo nomine appellantur.“* Quum igitur Cicero definitione sua gentilitatis nullam cognationis mentionem faceret, et apud Athenienses quoque duodecim illae φρᾶτραι i. e. curiae in trecena γένη i. e. gentes divisae fuissent, quarum gentium socii γεννῆται atque adeo ὁμογάλακτες, nulla cognatione intercedente, nominati essent, ex hac re colligere Niebuhrus voluit, apud Romanos quoque fieri potuisse, ut gentiles sine ulla inter se cognatione genti alicui adscriberentur. At recte *Göttlingus* l. l. p. 62 sqq. hanc ejus conjecturam refutasse videtur. Nam primum, quod ad cognationem attinet, auctoritas Ciceronis, qui eas res, quae ad antiquissima romanae civitatis tempora pertinent, non admodum diligenter exquirere atque suae magis aetatis, quam illius antiquissimae rationem habere solet, haud ita magni in talibus rebus aestimanda est. Is igitur, quum sua aetate plerique gentiles primam illam communem originem cognationemque appellare ac demonstrare non amplius possent, definitionem suam gentilitatis, quam juris potissimum hereditarii respectu faciebat, a nomine gentis aliisque rebus, non a cognatione repetivit. Deinde Varr. de ling. lat. VIII., 2. gentilitatem in cognatione positam esse agnoscit; dicit enim: *Ut in hominibus quaedam sunt cognationes et gentilitates, sic in verbis. Ut enim ab Aemilio homines orti Aemilii ac gentiles, sic ab Aemilii*

Hae igitur tribus, curiae gentesque populum Romanum Quiritium efficiebant; in has qui erant adlecti, ii *patres* ac *patricii* nominabantur; iidem soli illis temporibus *cives* erant ac jura civitatis habebant. Sed praeter eos jam inde a primo urbis ortu aliud genus hominum

---

nomine declinatae voces in gentilitate nominali. Deinde illis temporibus saepe factum est, ut Albanorum Latinorumque singulae familiae in patricios i. e. in curias gentesque legerentur, non mutato nomine gentili, quod mutari oportuit, si trecentae tantum gentes cum communi singularum nomine gentili fuerunt, ut uni genti plures eodem nomine adscribi possent. Liv. I. 30: *Principes Albanorum in patres, ut ea quoque pars rei publicae cresceret, legit, Tullios, Servilios, Quintios, Geganios, Curiatios, Cloelios.* Sic fieri non potuit, ut certus ille numerus trecentarum gentium conservaretur. Nomen autem gentile per se non justum gentilitatis indicium erat, nisi quis aut ortu aut adoptione eam consecutus erat; nam etiam libertini nomen gentile patroni sui habebant nec tamen erant in ejus gentilitate. Quare Paul. Diacon. l. l. utrumque conjungit: *Gentilis dicitur ex eodem genere ortus et is, qui simili nomine appellatur.* Tum gentes *privata* tantum, non, ut curiae, *publica jura* habebant, qua ex re intelligitur, illas non civili ac militari ratione constitutas ac divisas fuisse, sed domestica, quae in cognatione posita erat. Nam judicium facere de gentilibus, heredem fieri, si agnati non aderant, tutelam accipere pupillorum, alia ejusmodi agere, quae ad gentilitatem pertinebant, haec omnia in cognatione nituntur. Vid. *Walter*, röm. Rechtsgesch. I. §. 15. *Pauly*, Real-Encyclopaedie, III. p. 702. Neque vere dici posse nobis videtur, illas Atheniensium φράτρας seu φρατρίας ab omni φρατόρων et γεννητῶν i. e. curialium et gentilium propinquitate cognationeque alienas fuisse. Immo totum illud institutum principio naturali fundatum propinquitate fuisse atque ad ejus conservationem spectasse videtur, ut illud translatum ad civilem societatem quamvis paullatim sublata ex parte propinquitate quasi seminarium ac subsidium rei publicae esset. Hinc *Meierus* de gentil. Att. p. 24 recte duplex genus γεννητῶν statuisse videtur, alterum ὁμογαλάκτων i. e. cognatorum, alterum ὀργεώνων, qui sacris tantum conjuncti erant. Vid. *Wachsm.* Hell. Alterthumsk. I., 1. p. 235 sqq. *Hermann.* Gr. Staatsalterth. p. 212 sqq. Denique si Dionysii illae δεκάδες seu decuriae, i. e. gentes, ut putat Niebuhrus, re vera exstitissent, mirum est, cur non alii quoque scriptores eas commemoraverint; mirum etiam illud, cur non etiam *decuriales* a scriptoribus afferantur. Leguntur saepe *tribules, curiales, gentiles; decuriales* pro gentibus nunquam leguntur. Novimus quidem *decurias equitum judicum, scribarum;* at de *decuriis gentium* nihil comperti habemus. Postremo decuria non decimam alicujus rei partem significat, sed totum aliquod, quod ex decem partibus constat, unde intelligitur, non eandem decuriarum ac gentium vim rationemque fuisse. Itaque totam illam Niebuhri conjecturam de decuriis gentium una cum Dionysii δεκάσι abjiciamus. Is enim, quamquam vetera illa diligenter perscrutari atque ex fabularum sibi repugnantium turbis invenire studuit, quod verum esset, tamen, quia ipsius linguae latinae non plane peritus erat atque illam fabularum repugnantiam explicare volebat, non raro suam opinionem suaque commenta ficta illa quidem ex suae aetatis rationibus ad illa tempora antiquissima transtulit. Hinc fit, ut, quae is ex his temporibus tradit, cum cautione aliqua accipienda sint. Vid. *Peter*, Epoch. der Verf. der röm. Rep. p. XIX. et XXIII. Quum igitur in fontibus suis invenisset, singulas curias elegisse singulas equitum senatorumque decurias, inductus est, ut scriberet, quamvis curiam constitisse ex decem decuriis atque decem illos equites senatoresque quasi vicarios elegisse. Vid. *Rein*, Pauly, Real-Encycl. V. s. v. patres.

erat, quasi dimidiata libertate singulis illis gentibus addictorum, *clientium* dico, qui, a Sabinis praesertim Etruscisque Romam allati auctique postea adventu eorum hominum, quibus, si ad aliquem patronum se applicaverant, Romae sedem suam collocare licebat, sine civitate in vetere illa clientela sacra et quodam modo hereditaria patronorum i. e. patriciorum erant, proprio romanae civitatis instituto, cujus quae diu ratio fuerit et quo ea modo paullatim mutata commixtaque cum plebejorum ordine sit, exponere a disputatione nostra alienum est [15]).

Ab his autem antiquissimae Romae clientibus sejungendum est tertium hominum genus, quod post Romam demum conditam exortum est. Nam *plebeji,* de quibus nunc pauca dicturi sumus, nihil cum veteribus illis clientibus commune habuerunt, sed primo profecti sunt ex incolis captarum urbium latinarum, qui ita Romam transportati sunt, ut suorum agrorum possessores manerent ac per se quidem liberi essent, nec tamen, paucis exceptis, in tribus et curias aut omnino in civitatem reciperentur. Ii quamquam vectigal in capita impositum solvere ac militare in exercitu debebant, nullam tamen civitatis administrandae partem, immo ne connubium quidem cum civibus, i. e. patriciis habebant. Plerique agriculturae operam dabant aut etiam quaestum honestioren faciebant [16]). Paul-

---

15) Hoc unum dicimus, hos veteres clientes jam ante Romam conditam agris suis privatos a victobus partem eorum ita recepisse, ut eos in suum usum colerent, nec tamen haberent proprios. Praeterea Romae opificia maxime exercebant. Erat autem tota veterum clientium patronorumque ratio religione fundata. Itaque patroni erat, clienti suo dicere, quid juris esset, ejus causam in judicio remque domesticam ac familiarem tueri, omnino providere ei in omnibus rebus, ut pater filio solet. Contra cliens patronum multis in rebus adjuvare debebat, sequi eum in bellum, partem aut dotis in collocandis ejus filiabus, aut mulctae, si erat damnatus, suscipere, ubi opus erat, eum sive filium ejus bello captum de suo redimere, sumptus sive in gerendis magistratibus sive in procurandis sacris privatis necessarium una tolerare atque, ut uno verbo dicam, facere omnia, quae filius pro patre debet. Neutri eorum in alterum aut litem inferre, aut testimonium dicere aut ferre suffragium licuit. Dionys. II., 10. *Niebuhr.* l. l. I. p. 358 sqq. Atque tam sancta haec ratio erat, ut, qui clientem violasset, sacer esset. Hinc in XII. tabulis hoc erat sancitum: *patronus, si clienti fraudem fecerit, sacer esto.* Neque legimus apud scriptores, magnas inter patronos clientesque discordias ac dissensiones unquam commotas esse. Immo quia cum patronis suis a Serv. Tullio in numerum triginta tribuum ac sex classium erant recepti atque suffragia in comitiis centuriatis dabant, saepe patriciis, qui illis temporibus soli esse patroni poterant, adversus plebejos opitulabantur, quamquam sunt, qui negent, eos in centuriis Serv. Tullii fuisse. Vid. *Peter,* Epoch. der Verfassungsgesch. der röm. Rep. p. 24 sqq. At is frustra disputat. Ceterum, postquam veterum patriciorum potestas fracta ac nova nobilitas exorta est, haec ratio multis in rebus mutata est, quod quo modo factum sit, nunc dicere praetermittimus. Vid. *Rein,* Pauly. Real-Encycl. II. p. 455 sqq.

16) *Tullus* quidem *Hostilius* Albanos, *Ancus Marcius* incolas Politorii, Tellenarum, Ficanae, aliarum urbium latinarum Romam transtulit. Liv. I, 30 et 33. Dionys. III, 43. Ceterum ut hanc veterum in-

latim autem et numero et vi ita creverunt, ut longe numerum patriciorum superarent neque amplius sine civitate et sine ulla rei publicae administrandae parte relinqui posse viderentur. Itaque Servius Tullius, vir ille prudentissimus, hoc malum, cui jam Tullus Hostilius et inprimis Tarquinius Priscus mederi frustra conati erant, re publica melius constituta ita sanavit, ut plebeji in civitatem recepti donatique aliqua parte jurum publicorum magis patriciis reconciliarentur. Regibus autem exactis res paullatim eo pervenit, ut patriciorum plebejorumque jura aequarentur. Sed haec res nota est nec quaestionem nostram valde attingit.

His igitur quasi fundamentis jactis propius accedere ad id possumus, quod nobis propositum est. Saepius enim adhuc diximus, *patricios* fuisse omnes eos, qui in illas tres tribus ac triginta curias, quas commemoravimus, fuissent admissi, eosdemque omnes *patres* nominatos esse, non solos senatores. Jam exoritur quaestio, an hoc verum sit. Alia enim omnia plerique veteres scriptores tradunt; recentioris autem aetatis graves scriptores contra nituntur. Age, videamus primum, quid scriptores de eligendis senatoribus tradant. Liv. I, 8: (Romulus) *consilium deinde viribus parat: centum creat senatores, sive quia is numerus satis erat, sive quia soli centum erant, qui creari patres possent.* Cf. Dionys. II, 12. Plut. Rom. 13. Fest. p. 339: *Senatores a senectute dici satis constat; quos initio Romulus elegit centum, quorum consilio rempublicam administraret. Itaque etiam patres appellati sunt.* Cf. Aurel. Vict. III, 2, 11: *Centum senatores a pietate patres appellavit.* — Centum igitur a Romulo senatores creati sunt. Eorum numerus postea auctus est, ut regio quidem imperio trecenti essent, quod quomodo factum sit, ambiguum est ac varie a variis scriptoribus traditur. Cf. Liv. I, 17, 30, 35. Dionys. II, 47; III, 67. Nos autem hoc enodare nolumus, quia ad quaestionem nostram non opus est. Neque vero hic senatus ita lectus erat, ut is tribuum illarum curiarumque personam gereret atque a curiis certo quodam numero eligeretur, quod Dionysius (II, 12) fingit [17],

---

colarum romanorum originem rationemque ordinum, qualis tum erat, recte cognitam habeamus, acumini Niebuhri debemus. Longe enim alia eaque perversa veteres scriptores ipsi tradunt. Velut Cic. de republ II, 9 nobis fabulam narrat: *et habuit* (Romulus) *plebem in clientelas principum descriptam.* Similiter Dionys. II, 8 sq. fingit, Romulum eos urbis incolas, qui genere opibusque eminuerint, segregasse ab iis, qui ignobili loco nati atque inopes fuerint, ut statim initio duos ordines, patricios et plebejos, statuat, quorum posteriores sine ullo civitatis jure agriculturam tantum et quaestum exercuerint ac singuli singulos sibi patronos ex patriciorum numero elegerint. Cf. Plut. Rom. 13. Errant igitur scriptores in eo, quod clientes illos veteres permiscent cum plebejis, quos jam initio urbis fuisse opinantur. Atque haec erat fere communis opinio omnium usque ad Niebuhrum, qui primus meliora docuit. Vid. *Rein*, Pauly, Real-Encyclop. V, p. 1739 sqq.

17) Idem fere opinantur *Niebuhr.*, l. c. I. p. 355, sqq; *Huschk.*, Verfassung des Serv. Tull. p. 697, sq; *Göttling.*, röm. Staatsverfass. p. 150; *Walter.*, röm. Rechtsgesch. I. p. 18 sq. ed. II.

sed reges ipsi ex suo arbitrio legerunt sublegeruntque, quemcunque volebant, quemadmodum etiam post reges exactos initio consules, deinde censores lectionem senatus habebant [18]). Illud tamen tenendum est, hanc lectionem ita a regibus factam esse, ut patriciorum primores non laederent ac non temere praetermitterent quemquam, qui aliqua auctoritate floreret. Cf. Cic. de rep. II, 8. Dio Cass. fragm. XXII, 1. Neque vero senatus a regibus novo quodam instituto Romanorum proprio constitutus est, quod illi pro arbitrio aut assumere aut praetermittere potuissent; immo illud allatum est Romam a priscis Latinis, apud quos reges more recepto sine senatu nunquam fuisse videntur, unde factum est, ut Romanae civitati inde ab origine sua usque ad interitum senatus deesset nunquam [19]). Sed haec hactenus.

Jam venimus ad id, quod maxime proprium est ipsius quaestionis, *patriciine ac patres* nominati sint omnes, qui in tribubus curiisque fuerint, an hoc *patrum* nomen *senatorum* tantum proprium fuerit eorumque *liberi patricii* dicti sint. Atque hoc quidem apud scriptores veteres legitur. Cic. de republ. II, 12: *ille Romuli senatus, qui constabat ex optimatibus, quibus ipse rex tantum tribuisset, ut* **eos patres vellet nominari patriciosque eorum liberos** Liv. I, 8: *centum creat senatores* — **patres certe ab honore, patriciique progenies eorum appellati.** Cf. Sall. Cat. 6: *delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientia validum, rei publicae consultabant: hi vel aetate, vel curae similitudine* **patres** *appellabantur.* Paul. Diacon. p. 247. Hanc autem sententiam de patrum patriciorumque significatione omnes per omnia tempora scriptores veram habuerunt usque ad Niebuhrum, qui, quod supra dixi, primus longe alia ac diversa statuit, *patres patriciosque* antiquissimis temporibus nominatos esse *omnes tribuum curiarumque socios,* qua in re per se pateret, senatores quoque ex illis sociis lectos nomine patrum et potuisse appellari et appellatos esse, donec aequato patriciorum plebejorumque jure auctaque senatus vi et auctoritate nomen patrum ad senatores solos pertinuisset. Ei graves recentioris aetatis scriptores repugnaverunt [20]). Negant enim, patricios omnes eos fuisse, qui in curiis seu curialium

---

18) Hoc argumentis confirmavit *Rubino*, Untersuch. über röm. Verfass. p. 147 sqq. Liv. I, 49: (Tarquinius superbus) *statuit, nullos in patres legere, quo contemptior paucitate ipsa ordo esset.* Fest. p. 246. *Praeteriti senatores quondam in opprobrio non erant, quod et reges sibi legebant sublegebantque, quos in consilio publico haberent.* Dio Cass. fragm. Vat. IV: Romulum dicentem facit: ἐγὼ ὑμᾶς, ὦ πατέρες, ἐξελεξάμην οὐχ ἵνα ὑμεῖς ἐμοῦ ἄρχητε, ἀλλ' ἵνα ἐγὼ ὑμῖν ἐπιτάττοιμι.

19) Vid. *Rubino*, l. c. p. 146.

20) *Wachsmuth.* l. l. p. 337 sqq. *Huschk.*, l. c. p. 403 sqq., de cujus sententia infra videbimus, ubi *de patribus auctoribus* dicetur. *Rubino*, l. c. I. p. 183 sqq. — Ex parte quidem pro Niebuhro est *Puchta*, Curs. der Instit. I. p. 143 sq. ed. II. Sed errat in eo, quod opinatur, omnes curiales gentilesque

numero fuerint populumque illum Romanum effecerint, sed senatum lectum ex principibus auctorem originemque fuisse patriciae nobilitatis, ut ex iis, qui primi senatores electi ac patres nominati sint, patriciorum ordo profectus sit; eorum enim liberos omnes deinceps vocatos esse patricios. Itaque statuunt, in populo illo Romano Quiritium initio duplex hominum genus fuisse, alterum senatorum seu patrum, quorum progenies patriciorum nomine appellata sit, alterum ceterorum hominum, qui quamquam et ipsi ingenui nobilesque fuerint, tamen, quia patres sui senatores non fuerint, non eandem dignitatem auctoritatemque consequi potuerint.

At illis veterum scriptorum locis, quibus adversarii nituntur, alios ac multo plures opponere licet. Ac primum quidem Dionysius (II, 8), postquam dixit, Romulum genere opibusque illustres ab obscuris et humilibus incolis Romae secrevisse, ex quibus hos *plebejos*, illos *patres* nominaverit, exemplo ab Atheniensibus sumpto, qui illustri loco natos *εὐπατρίδας*, ceteros autem cives *ἀγροίκους* vocaverint, sic pergit: *οἱ μὲν δὴ τὰ πιθανώτατα περὶ τῆς Ῥωμαίων πολιτείας ἱστοροῦντες διὰ ταύτας τὰς αἰτίας κληθῆναί φασι τοὺς ἄνδρας ἐκείνους πατέρας, καὶ τοὺς ἐκ γένους αὐτῶν πατρικίους. Οἱ δὲ πρὸς τὸν ἴδιον φθόνον ἀναφέροντες τὸ πρᾶγμα καὶ διαβάλλοντες εἰς δυςγένειαν τὴν πόλιν οὐ διὰ ταῦτα πατρικίους κληθῆναί φασι, ἀλλ' ὅτι πατέρας εἶχον ἀποδεῖξαι μόνον* (qui patrem ciere possent. Liv. X, 8.), *ὡς τῶν γε ἄλλων δραπετῶν ὄντων καὶ οὐκ ἐχόντων ὀνομάσαι πατέρας ἐλευθέρους.* Ex his igitur verbis luculenter hoc certe patet, nonnullos antiquissimorum scriptorum, quos Dionysius in fontibus habuit et quos vocat locupletissimos, vocem *patrum* non ad senatores tantum retulisse, sed ad omnes, qui a Romulo in nobilium numerum recepti sint. Errat ille quidem in eo, quod plebejos jam statim initio urbis fuisse statuit; errat idem II, 12, quum dicat: *οἱ δὲ μετέχοντες τοῦ βουλευτηρίου πατέρες ἔγγραφοι* (patres conscripti) *προσηγορεύθησαν*, transferens in Romuli aetatem id, quod post reges demum exactos factum est[21]): at non errant illi veteres

---

appellatos esse patres, eorum autem filios patricios. Immo illi curiales universi (in ihrer Gesammtheit) *et patres et patricii* nominabantur, neque ullum erat discrimen horum nominum, nisi quod patres generatim dicebantur, patricii autem singulatim tamquam species seu partes, quae ad illud genus patrum pertinerent, quae est vis vocabulorum in *icius* exeuntium. Gell. VI, 5: *cum sit novicium, non quod magis novum sit, sed quod a novo dictum inclinatumque sit.* Hinc fit, ut de uno neque patricio neque senatore unquam *pater* dicatur, sed aut *unus patrum*, aut *unus e patribus*, aut *lectus in patres.* Nam quod Cic. Phil. XIII, 13 dicit: *pater conscriptus repente factus est,* hoc per jocum dictum est. Contra dici potest *vir patricius* seu *patriciae gentis.* Vid. Rubino, l. c. p. 186. Idem *Puchta* p. 209 sq. sibi non constat, quum illud „*patres auctores fiunt*", semper ad senatum spectavisse putet.

21) Vid. *Rubino* l. c. p. 186 Not. *Becker,* l. c. II, 1. p. 140 Not. *Rein,* Pauly, Real-Encyclop. V.

scriptores, quos Dionysius affert. Immo ipsa explicandae vocis patrum varietas, quae est apud veteres scriptores, documento esse potest, falsam esse sententiam eorum, qui de senatoribus solis cogitant. Atque hoc intelligitur ex lege illa duodecim tabularum, qua vetitum est, ne connubia plebi et patriciis essent; ea enim *patres*, non *patricios* vocat. Cic. de republ. II, 37: *Qui duabus tabulis iniquarum legum additis, — — connubia ut ne* **plebi et patribus** *essent, inhumanissima lege sanxerunt.* Liv. IV, 4: *ne connubium* **patribus cum plebe** *esset.* Cf. Liv. IV, 1; IX, 34. Lex igitur ipsa, cujus verba definita esse et accurata debent, *patres* nominat, nec cuiquam in mentem venire potest, hanc vocem ad senatores tantum spectare, quod si esset verum, ambiguitatem lex haberet, quasi senatoribus tantum illud connubium vetitum esset, non patriciis omnibus. Itaque scriptores, ubi de hoc connubii interdicto loquuntur, eadem ipsa voce utuntur, pro qua voce patriciorum uti in promptu fuisset, quae tamen legitur apud Dionysium (X, 60): *μὴ ἐξεῖναι τοῖς πατρικίοις πρὸς τοὺς δημοτικοὺς ἐπιγαμίας συνάψαι*, sine ulla certe sensus varietate. Atque ex lege sacrata sumpta sine dubio verba Livii de tribunatu plebis sunt, II, 33: *neve cui* **patrum** *capere eum magistratum liceret.* Cannuleji autem rogatio de creando consule haec verba habet, Liv. IV, 1: *ut populo potestas esset,* **seu de plebe, seu de patribus** *vellet, consules faciendi,* quo ex loco manifestum est, patricios et plebejos sibi opponi; nemo enim arbitrari potest, Cannulejum id vetuisse, ne consules ex solis senatoribus crearentur.

Sed praeter hos locos, qui ex legibus deprompti sunt, alii leguntur, quibus vox patrum sine dubio non ad senatores pertinet, apud Livium praesertim, qui, quamquam et ipse subinde hanc rem perturbat, tamen eam omnium scriptorum maxime integram servavit. Scribit enim II, 23: *civitas, secum ipsa discors, intestitino* **inter patres plebemque** *flagrabat odio, maxime propter nexos ob aes alienum.* Ib. c. 45: *omnium illo die,* **qua plebis, qua patrum,** *eximia virtus fuit.* III, 31, de creandis decemviris: *Si plebejae leges displicerent, at illi communiter legum latores,* **et ex plebe et ex patribus** — *sinerent creari.* Ib. 55: *Per interregem deinde consules creati L. Valerius et M. Horatius —, quorum consulatus* **popularis sine ulla patrum injuria,** *nec sine offensione fuit: quidquid enim libertati* **plebis** *caveretur, id suis decedere opibus credebant.* VI, 40 Appius Claudius de gente sua haec dicit: *non infitias eo, nos, ex quo adsciti sumus simul* **in civitatem et patres,** *enixe*

---

p. 1229, qui recte dicit, Dionysium contra omnem historiae indolem Romulum statim primo urbis ortu duos ordines solo arbitrio disjungentem fecisse; nam gentes patriciorum non Romuli demum imperio exstitisse, sed jam ante Romam conditam ceteris familiis in patria sua eminuisse, unde Romam cum clientibus suis migraverint.

operam dedisse, ut per nos aucta potius quam imminuta majestas **earum gentium,** *inter quas nos esse voluistis, dici vere posset.* VI, 41, quo loco idem Appius Claudius exacerbatus, quod plebeji consulatum peterent, haec dicit: *penes quos igitur sunt auspicia more majorum? nempe penes* **patres;** *nam* **plebejus** *quidem magistratus nullus auspicato creatur: nobis adeo propria sunt auspicia, ut non solum, quos populus creat* **patricios** *magistratus, non aliter quam auspicato creet, sed nos quoque sine suffragio populi auspicato interregem prodamus et privatim auspicia habeamus, quae isti ne in magistratibus quidem habent. Quid igitur aliud, quam tollit ex civitate auspicia, qui* **plebejos** *consules creando* **a patribus,** *qui soli ea habere possunt, aufert?* Cf. IV, 43; III, 68, ubi Quintius consul ad concionem populi dicit: *Discordia ordinum est venenum urbis hujus;* **patrum ac plebis** *certamina: dum nec nobis imperii nec vobis libertatis est modus, dum taedet* **vos patriciorum, hos plebejorum magistratuum,** *sustulere illi* (hostes) *animos.* His igitur locis omnibus, quos cumulare aliis nolumus, patricii soli ac plebeji sibi invicem opponuntur, senatu ne appellato quidem. *Festus* autem p. 293 haec habet verba: *Scita plebei appellantur ea, quae* **plebs** *suo suffragio* **sine patribus** *jussit, plebejo magistratu rogante,* quo loco verba *„sine patribus“* dicuntur de patrum auctoritate, quam ad legem curiatam spectare infra demonstrabimus. Cf. Fest. p. 233. v. populi, ubi si dicitur, comitia centuriata ex patribus et plebejis constare, illa vox ad patricios tantum referri potest.

Adhuc de locis scriptorum diximus, qui sunt documento, perverse multos opinari, jam antiquissimis temporibus senatores tantum patres esse nominatos. Addimus unum locum, qui est apud Dionysium (II., 12): Ὁ δὲ Ῥωμύλος, ἐπειδὴ ταῦτα διεκόσμησε, βουλευτὰς εὐθὺς ἔγνω καταστήσασθαι, μεθ᾽ ὧν πράττειν τὰ κοινὰ ἔμελλεν, ἐκ τῶν πατρικίων ἄνδρας ἑκατὸν ἐπιλεξάμενος. Romulus igitur ex patriciis i. e. curiis senatum delegit. Idem Dionys. dicit II., 47, conjunctione Sabinorum cum Latinis facta, visum esse regibus (Romulo et Tatio), quum ipsa multitudo non parum crevisset, duplicare numerum patriciorum, adlectis in eum ordinem totidem de colonis novis, quot fuissent priores, quos et ipsos patricios vocavissent, et quibus centum viros ad veterem senatorum numerum addidissent[22]. Sed etiam alia sunt argumenta, quibus probari potest, verum vidisse Niebuhrum. Quodsi enim, ut ab hoc exordiamur, Romulus senatores ex principibus legit atque hi tantum patres dicti sunt patriciique eorum liberi[23], quaeritur, quid tandem factum sit cum illo genere hominum, qui quamquam et ipsi in nobilibus fuerint,

---

22) Alios etiam de hac re locos eosque graves citabimus infra, ubi disputabimus de eo, quid sit *„res ad patres redit“*.

23) Vid. *Rubino.*, l. c. p. 185 sqq., quem refutat *Becker.*, l. c. II, 1. p. 144 sqq.

tamen, quia in senatum non sint recepti, non eandem quam ceteri dignitatem consecuti sint. Num forte posteris temporibus, plebejis paullatim exorientibus, in eorum copiam ac statum detrusi sunt? Hoc fieri non potuit nec ab ullo scriptore commemoratur. Nemo enim, qui erat patricius, hac dignitate patricia privari potuit, ne tum quidem, si ad summam egestatem redactus erat, neque is aliter fieri plebejus potuit, nisi per adoptionem in gentem plebejam. An vero in curiis erant? At omnes curiae patriciae erant, in quibus neque duo genera hominum diverso jure ac potestate, neque soli senatores cum liberis suis fuerunt. Ubi igitur aut quales praetermissi illi nobiles fuerunt, qui senatores non facti sunt nec patricios liberos reliquerunt? Nusquam fuerunt ac sine nomine, sine dignitate inter patricios et plebejos quasi fluctuaverunt; nam hoc unum respondere reliquum est iis, qui vulgarem de patrum patriciorumque vi et origine sententiam amplectuntur. Quamquam hoc nemo dicit. Postea autem, crescente paullatim vi ac numero plebejorum, quum ii adversus patricios consurgere coepissent, nonne verisimile est, eos nobiles, qui in lectione senatus praeteriti sint nec ob eam rem condere potuerint patriciam stirpem, una cum clientibus suis, quos eos habere oportuit, causa cum plebejis communicata pugnasse adversus patres ac patricios, quippe qui soli jura ac potestatem tenuerint? At hoc nusquam legitur. Huc accedit, quod saepe scriptores memorant, peregrinos ac plebejos aut divitiis aut genere aut aliqua virtute insignes in patricios ac senatores adlectos esse, neque id regio solum imperio, sed etiam post reges exactos. Cf. Cic. de republ. II., 20. Liv. I., 35; II., 16; X., 8; IV., 4. Dionys. II., 47; III., 41 et 67. Plut. Rom. 20. Qui igitur factum est, ut hi soli hoc honore digni haberentur nec ulla mentio fieret illorum hominum, qui, quum in vetere illa Romulea nobilitate fuissent, ex qua senatores a Romulo non essent lecti, hoc majori certe jure exspectare potuissent? Nusquam autem legimus, romanum nobilem in patricios esse adlectum, sed hoc aut in peregrinis aut in plebejis factum est. Unus ille locus apud Suetonium (Aug. 2): *Ea gens* (Octavia) *a Tarquinio Prisco rege inter romanas gentes adlecta in senatum, mox a Servio Tullio in patricias transducta, procedente tempore ad plebem se contulit,* hic igitur locus obscurus est nec certis argumentis contra eam rem afferri potest, de qua agimus. Illam enim gentem Octaviam, priusquam in senatum adlegebatur, in patricias gentes transductam esse oportuit[24]).

Haec autem res nos ducit ad aliud argumentum, quo sententia nostra confirmari potest. Nam si lectio senatus a Romulo facta id habuit, ut patriciatus inferretur in lectorum senatorum familias, quaeritur, cur non idem postea sit consecutum, quum plebeji

---

24) Vid. *Wachsm.* röm. Gesch. p. 185. *Rubino,* l. c. p. 196 sqq.

jure petendorum summorum magistratuum impetrato functi honoribus in senatum venire possent: cur igitur ii patricias gentes condere non potuerint, immo nova ex ea re nobilitas exorta sit, quae a patriciatu aliena fuerit. Nimirum is, qui nuper doctissime de hac re disputavit, ut hoc tolleret, quod sententiae suae contrarium esset, ad conjecturam artificiosam quidem, sed vix probabilem confugit [25]). Haec enim ejus ratio est: „Romuli aetate ex nobilium gentium numero certae quaedam eminuerunt, quarum qui principes erant, in senatum a rege lecti optimatium quandam dignitatem *(eine Art Pairswürde)* consecuti sunt. Eae gentes, quo tempore Romulus mortuus est, quasi definito jam numero hujus arctae societatis congressionem quandam patriciarum gentium effecerunt, sejunctam illam non ab ignobilibus solum, sed etiam ab iis nobilibus familiis, quae senatoriam dignitatem non impetraverant. Longo autem interregno post Romuli mortem facto auspicia et quasi consecratio divina a regibus ad senatum pervenit, qui nunc effari potuit, omnem rei publicae administrationem, quae diis placeret, et penes se suosque esse et a se transferri in alium posse, ut, qui in illa patriciarum gentium congressione non esset, neque magistratum adipisci neque legi in senatum posset, nisi antea in illam adlectus esset. Jam vero, quum arcta firmaque patriciarum gentium societas et quasi seminarium esset, mutata rerum ratione factum est, ut, quum initio patriciae gentes ex patribus i. e. senatoribus proficiscerentur, nunc patres ipsi ex his patriciis gentibus in senatum legerentur. Quoniam autem inde a Tarquinii Prisci aetate nullum longius interregnum fuit atque auspicia non amplius ad patres redibant, ii, qui postea ex aliis gentibus, quae non erant patriciae, in senatum recepti sunt, patriciam dignitatem consequi non potuerunt. Ob hanc igitur causam antiquissimis temporibus, qui erat lectus in senatum, hac ipsa re patricius factus est; postea autem patricius nemo fieri potuit, nisi qui erat a patriciis ipsis cooptatus in patriciatum, quamquam non eundem senatorem fieri oportuit.“ Haec fere ille vir doctus protulit. Jam ut pauca contra ea dicamus, primum hoc valde dubitari potest, jam Romuli aetate auspiciorum rerumque divinarum rationem ita in civitatem introductam fuisse et absolutam, ut ex ea cetera rei publicae instituta, praecipue origo patriciorum jusque auspiciorum ab iis vindicatum, repeti possent. Divinarum enim rerum leges et instituta Romanos a Numa potissimum accepisse, omnes scriptores consentiunt. Deinde, quod gravius est, quis potest credere, jam tempore primi interregni post Romuli mortem senatorum familias tam copiosas fuisse tamque arcte inter se conjunctas, ut eae solae quasi seminarium senatus esse possent, nec quisquam, qui non esset in earum numero, legi posset in senatum, nisi antea in patriciatum a senatorum liberis exortum receptus esset? Ipso

---

25) *Rubino*, l. c. p. 192 sqq.

Romuli imperio quamvis longo vix fieri potuit, ut sufficerent senatorum familiae, ex quibus senatus, qui certe ex viris aetate provectis constabat, mortuis non paucis senatoribus, compleretur. Si quis autem dixerit, hoc complementum nunc post Romuli mortem factum esse etiam ex iis peregrinis nobilioribus, qui Romam migrassent et in patriciorum dignitatem essent cooptati, ut senatores fierent, id quod re vera saepe scriptores commemorant (cf. Dionys. III., 67; IV. 3. Zonar. VII. 8 etc.), si quis igitur hoc dixerit, habemus, quod respondeamus. Nam iidem illi patricii, in quos peregrini adsciscebantur, non veterum senatorum progenies erant, sed universi cives seu omnium curiarum gentes, quae tum solae civitatis jura tenebant, in quas qui adlegebantur, patricii erant. Id patet ex loco apud Dionysium IV. 3: *Καὶ διὰ ταῦτα Ῥωμαῖοι μὲν αὐτὸν* (Servium Tullium) *ἐκ τοῦ δήμου μεταγαγεῖν ἠξιώσαν εἰς τοὺς πατρικίους ψήφους ἐπενέγκαντες, ὥσπερ Ταρκύνιόν τε πρότερον καὶ ἔτι πρὸ τούτου Νομᾶν Πομπίλιον.* Curiae igitur cooptaverunt, non reges, idque in gentium patriciarum numerum, quo sensu res intelligi debet, si mentio fit cooptationis. Quemadmodum enim post reges exactos jussu populi civitas dari solebat, sic regio imperio, sive aliquis in curias adlegebatur ex plebe sive ex peregrinis cooptabatur, hoc non regis solius voluntate, sed ex curiarum quoque decreto factum esse existimare debemus. Quamquam reges eos homines, quos assumere in patricios volebant, legisse, curiae autem lectionem decreto sanxisse videntur. Liv. IV., 4: *Hoc* (connubium patribus cum plebe) *si polluit nobilitatem istam vestram, quam plerique oriundi ex Albanis et Sabinis, non genere nec sanguine, sed* **per cooptationem** *in patres habetis, aut ab regibus lecti, aut post reges exactos jussu populi*[26]). Cf. Dionys. V. 40.

Jam ut ad illam senatus complendi rationem redeamus, quam post primum interregnum praeter senatorum liberos ex peregrinis plebejisque in patriciatum illum adscitis factam esse dicunt, quis cogitare potest, hos solos legi in senatum potuisse, non etiam illos veteres Romanorum nobiles, quorum patres in prima lectione senatus praetermissi sint? Quae fuit causa, eos hoc honore privandi? An forte hi quoque ante lectionem

---

26) *Rubino* quidem l. c. p. 191 sq. cum aliis putat, cooptationem in patricios a solo rege factam esse nullo patriciorum consensu. Citat Livium I. 30 et 35, Ciceronem de rep. II. 20, Dionysium III., 29, 41 et 67. At primum Livius et Cicero illis locis de senatoribus cogitant, quos reges soli legebant. Deinde scriptores id, quod sub regibus factum est, saepe sic tradere solent, ac si a regibus ipsis factum sit. Tum Liv. IV., 4; X. 8 (*Sabinum advenam, principem nobilitatis vestrae, — — illi antiqui patricii in suum numerum acceperunt*), Dionysius II. 47; IV. 3; V. 40 veram rei rationem tradunt. Plutarchus autem (Poplic. 21) et Zonaras (VII., 13) narrant, Poplicolam arroganter egisse, quod Claudiam gentem suo ipsius judicio in patricios ascivisset. Vid. *Rein* Pauly, Real-Encyclop. V. p. 1230.

in senatum cooptandi in patricios fuerunt? At hoc nullo veterum scriptorum loco legitur. Nimirum jam erant in curiis ac patres dicebantur patriciique, quamquam, ut par est, non omnes senatores fuerunt. Omnis autem cooptatio in patricios ad solos peregrinos plebejosve pertinebat. Ac ne illud quidem praetermittendum est, quod, si in populo illo Romano Quiritium, qualis sub Romulo erat, aliquod genus erat nobilitatis, ex qua pars tantum, quae erat in senatum lecta, patricias familias condere poterat, ceteri illi nobiles praetermissi gentilitatem saltem habebant. Quî igitur fieri potuit, ut patricii saepe dicerent, se solos habere gentes, quod adversus plebejos tantum dici poterat, quippe qui non erant in curiis nec gentes habebant? Liv. X. 8: *Semper ista audita sunt eadem, penes vos* (patricios) *auspicia esse, vos solos gentes habere, vos solos justum imperium et auspicium domi militiaeque.* Cf. VI. 1. Huc pertinet etiam illud, antiquissimis temporibus omnes patricios eosque solos sine discrimine *ingenuos* fuisse; nam quasi in genere suo justam libertatem habebant, atque iidem dicebantur *patricii,* quia quasi patrem appellare poterant. Isid. Orig. IX., 4: *Ingenui dicti, qui in genere habent libertatem, non in facto.* Hinc Liv. X., 8: *En unquam fando audistis,* **patricios** *primo esse factos, non de coelo demissos, sed* **qui patrem ciere possent,** *id est, nihil ultra quam* **ingenuos.** Cf. Dionys. II., 8. Fest. v. patricius p. 241: *Patricios, Cincius ait in libro de comitiis, eos appellari solitos,* **qui nunc ingenui vocentur.** Ac si verum est, ut hoc quoque addamus, patriciam dignitatem una cum auspiciis ad nobilium certum quendam numerum venisse temporibus interregni, ad quod post Ancum Marcium res postremum redierat, interrogari potest, quo tandem modo illae minores gentes, quas Tarquinius demum Priscus ascivit, patriciam dignitatem acceperint. Nam sine dubio patriciae erant, quamquam minoris existimationis, quam gentes majores, qua de re nunc disputare volumus.

Etenim haec res, in qua adhuc versabamur, nos duxit eo, ut videremus, quid essent *seniores junioresque patrum,* quid *patres majorum et minorum gentium.* Nam de hac quoque re variae sententiae sunt ac perversae ipsorum veterum scriptorum interpretationes. Saepe enim apud eos fit mentio *seniorum ac juniorum patrum.* Cf. Liv. II. 30, 54, 55; III., 4, 14, 15, 41; V. 30. Dionys. VI., 39, 66, 69; X., 48. Atque apud hos quidem scriptores hoc patrum discrimen inde ab initio plebejarum seditionum usque ad illud tempus, quod imperium decemvirale sequebatur, saepius in eadem re invenitur, ut appareat, eos ex iisdem fontibus hausisse. Qui quamquam senatores in mente habuerunt, interdum tamen res ita narrant, ut dubitari non possit, quin in fontibus suis non senatores, sed patricios natu majores minoresque significatos habuerint. Liv. II., 54: *Hoc anno — — rei ad populum Furius et Manlius circumeunt sordidati non plebem magis quam* **juniores patrum;** *suadent, monent.* Quis credere potest, hoc loco partem tantum senatorum significari atque reos neglexisse senatores natu majores illustrioresque?

II, 28: *Dimisso senatu consules in tribunal ascendunt: citant nominatim juniores.* Cf. III, 14 et 65. Dionys. X, 42 et 48. Jam quum consideremus, antiquioribus temporibus senatores omnes seniores seu natu majores fuisse, donec aequato inter patricios plebejosque jure magistratus petendi iis, qui quaestura functi erant, aditus in senatum pateret, verisimile esse non potest, omnibus temporibus vocem seniorum juniorumque patrum ad senatores pertinuisse. Itaque alii putant, Livium errore inductum patres majorum gentium cum senioribus, juniores autem cum patribus minorum gentium permiscuisse[27]; alii existimant, seniores patrum initio re vera ad senatores spectasse, juniores autem ad equites, qui quum ad justam aetatem venerint, maximam spem adipiscendae dignitatis senatoriae habuerint[28]. Cf. Liv. II, 1. Alii denique, qui minime ad veritatem accedunt, de solis senatoribus cogitant[29]. Sed si verum in hac scriptorum discrepantia quaerimus, vix dubitari potest, voce seniorum juniorumque patrum antiquioribus temporibus neque senatores significari neque patres majorum minorumve gentium, quorum longe alia vis erat, sed omnes patricios, quorum juniores arma ferre poterant atque pro juvenili ardore et imprudentia saepe senioribus patriciis, in quibus major sapientia erat, in rebus civilibus resistebant. Quemadmodum autem Servius Tullius omnes cives in centurias seniorum et juniorum distribuebat, sic prius eandem distributionem patriciorum fuisse verisimile est, quam ille in constituenda rei publicae forma ac disciplina imitatus esse videtur[30]. Atque hoc intelligitur etiam ex Macrob. Sat. I, 12; *Nam Fulvius Nobilior in Fastis, quos in aede Herculis-Musarum posuit, Romulum dicit,* **postquam populum in majores junioresve divisit,** *ut altera pars consilio, altera armis rem publicam tueretur, in honorem utriusque partis hunc Majum, sequentem Junium vocasse.* Cf. Ovid. Fast. VI, 83 sqq. Fest. p. 134 et 339. Posteris autem temporibus, quum auctis magistratibus senatus ita constitueretur, ut, qui magistratibus functi erant, iis aditus in senatum pateret, qua re factum est, ut etiam juniores in senatorum numero essent, his igitur temporibus scriptores appellationem seniorum juniorumque patrum ad senatum transferre poterant et transtulerunt.

Sed gravius illud est, quid fuerint *patres majorum minorumque gentium.* Vulgaris opinio haec est, centum primis senatoribus a Romulo lectis, postquam Sabini cum Latinis in unam civitatem conjuncti sint, centum alios additos esse, quod supra commemoravimus. Quamquam Liv. I, 17 tradit, etiam tempore primi post Romuli mortem inter-

---

27) *Niebuhr.* l. c. I., p. 341; II., p. 129. 328.
28) *Göttling* l. c. p. 151.
29) *Huschke*, l. c. p. 389.
30) Vid. *Walter*, Gesch. des röm. Rehtes I. § 18 et 53 not. 16 et 48.

regni centum tantum senatores fuisse, qui quidem numerus postea centum aliis auctus est. Jam plerique et gravissimi scriptores in eo consentiunt, Tarquinium Priscum ad ducentorum patrum numerum, qui adhuc fuerit, centum alios legisse, qui *patres minorum gentium* dicti sint, ut nunc duplex genus patrum sit factum, alterum *majorum gentium*, quarum majores in senatu fuerint, alterum *minorum gentium*, quae ex iis hominibus constiterint, qui nunc primi ex familiis suis senatoriam dignitatem acceperint. Cic. de republ. II, 20. *Tarquinius — — principio duplicavit illum pristinum patrum numerum; et antiquos patres majorum gentium appellavit, quos priores sententiam rogabat; ad se adscitos, minorum.* Liv. I, 35: *Nec minus regni sui firmandi quam augendae rei publicae memor centum in patres legit, qui deinde minorum gentium sunt appellati; factio haud dubia regis, cujus beneficio in curiam venerunt.* Aurel. Vict. III, 6: *Centum patres in curiam legit, qui minorum gentium sunt appellati:* Dionys. III, 67: *ἐπιλέξας ἄνδρας ἑκατὸν ἐκ πάντων τῶν δημοτικῶν, οἷς ἀρετήν τινα πολεμικὴν ἢ πολιτικὴν φρόνησιν ἅπαντες ἐμαρτύρουν, πατρικίους ἐποίησε, καὶ κατέταξεν εἰς τὸν τῶν βουλευτῶν ἀριθμόν. Καὶ τότε πρῶτον ἐγένοντο Ῥωμαίοις τριακόσιοι βουλευταὶ, τέως ὄντες διακόσιοι.* At si verum est, quod demonstravimus, illis temporibus nomine patrum non senatores solos fuisse comprehensos, sed gentes ipsas, quae in curiis fuerint, seu patricios, quod ipsum vel ex locis modo allatis partim intelligi potest, illi *patres minorum gentium* non senatores fuerunt, sed *gentes ipsae*, quae a Tarquinio in curias adlectae nunc *minores* appellatae sunt, ut duplex genus patrum seu patriciorum existeret, alterum, quod adhuc in curiis et gentilitate fuit, *majorum gentium*, alterum autem *minorum gentium*, quod nunc primum ex liberorum incolarum seu plebejorum numero in curias adscitum jure gentilitatis donatum est [31]), nisi forte mavis existimare, has novas gentes assumtas esse ex Etruscis, qui quum priori tempore romanae civitati adjuncti non eadem, quae Latini et Sabini, jura tenerent, nunc a Tarquinio Prisco his jure aequati esse videntur, id quod probari potest ex eo, quod ille rex et ducentis senatoribus centum novos addidit, et numerum quatuor virginum Vestalium duabus aliis auxit [32]). Ex his autem novis gentibus nunc ab eodem Tarquinio senatorum numerus auctus est, qui iidem ex omnium patriciorum nomine patres appellari poterant. Atque illud quidem apparet etiam ex loco, qui est apud Festum p. 344: *Sex Vestae sacerdotes constitutae sunt, ut populus pro sua quaque parte haberet ministram sacrorum; quia civitas Romana* **in sex est distributa partes: in primos secundosque Titienses Ramnes, Luceres.** Haec autem verba sine dubio non ad centurias equitum, sed ad gentes duplicatas pertinent. Nam, ut hanc rem paucis verbis attingamus, Romulus exercitui pe-

---

31) Vid. *Walter.*, röm. Rechtsgesch. I. § 25.

32) *Rein*, Paully, Real-Encycl. T. IV. p. 1159 sq.; V. p. 1228.

destri tres centurias equitum ex tribubus curiisque lectas addidit nomine Ramnensium, Titiensium, Lucerum. Cf. Liv. I, 13. Flor. I, 1, 15. Hunc equitum numerum Tullus Hostilius ex Albanis, quos Romam transtulerat, duplicavit ita, ut sexcenti essent, relicto tamen numero et nomine trium centuriarum, quarum nunc quaevis ducentos equites comprehendebat. Cf. Liv. I, 30. Tarquinius autem Priscus, quum, ut verisimile est, ad tres veteres tribus ex Albano Latinoque populo Romam translato novas tribus addere vellet, ab Atto Navio augure prohibitus est. Cf. Liv. I, 36. Val. Max. III, 4, 2. Zonar. VII, 6. Dionys. III, 71: *Οὗτος ὁ Νέβιος βουλομένῳ ποτὲ τῷ Ταρκυνίῳ τρεῖς φυλὰς ἑτέρας ἀποδεῖξαι νέας ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ πρότερον κατειλεγμένων ἱππέων, καὶ ποιῆσαι τὰς ἐπιθέτους φυλὰς ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν ἰδίων ἑταίρων ἐπωνύμους, μόνος ἀντεῖπε.* Quum igitur Dionysius *φυλὰς* i. e. *tribus* diceret, quam hoc vocabulum significationem omnibus apud eum locis habet, non *λόχους* i. e. centurias, quo ille verbo utitur, ubi sermo de centuriis est, conjicere licet, in eo fonte, ex quo in hac re hausit, non centuriarum equitum mentionem factam fuisse, sed novarum tribuum populi Romani, quas ille rex ex populis romanae civitati adjunctis augere voluisse videtur. Hoc disertis verbis dicit Fest. p. 169: *Nam quum Tarquinius Priscus institutas* tribus *a Romulo mutare vellet...* Cf. Val. Max. I, 4, 1. Arctissime triplex illa centuriarum divisio cum tribuum divisione cohaerebat, neque rex illas duplicare sine harum geminatione poterat. Nec Servius Tullius subito totam tribuum ac formae civitatis rationem mutare potuisset, nisi propter ejus rei necessitatem jam prius talia quamvis frustra tentari coepta essent, ut quasi via muniretur. Tarquinius igitur, prohibitus ab Atto Navio, abstinuit ab eo, quod primo voluit, atque equitum tantum non centurias quidem, sed numerum ita auxit, ut ad sexcentos illos equites totidem adderet, iisdem nominibus Ramnensium, Titiensium, Lucerum, qui nunc mille ducenti fuerunt, ex quibus qui in numero veterum centuriarum erant, *priores,* qui autem novi additi sunt, *posteriores* seu *secundi* dicebantur; in quavis enim centuria ducenti priores ac ducenti posteriores erant. Cf. Cic. de rep. II, 20. Liv. I, 36. Quemadmodum autem ille rex equitum numerum duplicavit, sic novas gentes in veteres curias adlegit, quae nunc *patres minorum gentium* appellabantur, id quod modo commemoravimus. Tum Servius Tullius, quum rei publicae disciplinam ac formam constitueret, ex tribus illis centuriis equitum priorum et posteriorum, qui numerum mille ducentorum explebant, sublato equitum priorum et posteriorum discrimine omnibusque in unum conjunctis sex centurias mille ducentorum equitum fecit, nomine *sex suffragiorum,* quae in comitiis centuriatis prima suffragia ferrent atque ordinem patriciorum equitum efficerent. Nam ex plebejis civibus, qui censu maximo erant, duodecim novas centurias bis mille quadringentorum equitum adjecit, ut nunc tria millia equitum et sexcenti essent, quibus equus ex publico datus est quique equo publico stipendia merebant. Cf. Cic.

de rep. II, 22. Liv. I, 34. Dionys. IV, 18[33]. Sed haec hactenus; plura enim de hac re dicere opus non est. Quemadmodum autem Tarquinius Priscus, ut eo redeamus, unde exorsi sumus, equites ex illa Albani Latinique populi accessione additos receptosque in tribus et curias (nam in primis illis tribus, postea sex centuriis equitum patricios tantum fuisse, ex totius instituti origine patet) *posteriores* vocavit, ut eos ab illis discerneret, quorum majores jam sub Romulo in illis centuriis erant; sic etiam gentes illae novae in curias atque patrum seu patriciorum numerum adlectae *minores* appellatae sunt, ut nunc demum inde a Tarquinii Prisci aetate inter patres majorum et minorum gentium interesset, quo pertinet locus ille apud Festum p. 344, de quo supra diximus. Atque sic recte dici potuit, Tarquinium patrum numerum duplicavisse, ut est apud Ciceronem de republ. II, 20, quamquam is more suo de sola senatorum geminatione cogitavit. Ex his igitur novis gentibus novi senatores lecti sunt, qui, quod saepius diximus, iidem patres nomine omnium, qui erant in curiis, appellati sunt.

Aliter autem res se habet, si apud scriptores *patres conscripti* afferuntur, quae appellatio non veterum novarumque gentium, sed ordinum discrimen indicat, et ad solos senatores spectat. Constat enim, senatores Tarquinii Superbi crudelitate atque arbitrio ita esse imminutos, ut non amplius justus ille trecentorum numerus esset. Qui ut expleretur, primi rei publicae consules sive ex primoribus equestris gradus (Liv. II, 1), sive ex plebejorum ordine (Dionys. VI, 12. Fest. p. 254), sive, ut conjicere licet, maxime ex patriciorum plebejorumque equitum centuriis novos senatores, quot erant opus, legerunt. Liv. II, 1: *Deinde, quo plus virium in senatu frequentia etiam ordinis faceret, caedibus regis deminutum patrum numerum, primoribus equestris gradus lectis, ad trecentorum summam explevit: traditumque inde fertur, ut in senatum vocarentur, qui* **patres quique conscripti essent. Conscriptos videlicet in novum senatum appellabant lectos** Itaque quum ab hoc tempore senatus ex patriciis plebejisque constaret, nec amplius omnes senatores nomine patrum, quod erat patriciorum proprium, appellari possent, nova eorum appellatio opus erat, quae est *„patres conscripti“* i. e. *patres et conscripti,* ut nomine patrum patricii senatores, conscriptorum autem plebeji significarentur. Atque haec appellatio, quamquam posteris temporibus mutata ordinum ratione omne patriciorum et plebejorum senatorum discrimen sublatum est, per omnia tamen tempora mansit[34].

---

33) De equitum romanorum origine ac ratione vid. *Zumpt,* über die röm. Ritter etc.; *Huschke,* Verf. des Serv. p. 42 sqq.; *Göttling*, röm. Staatsverf. p. 166, 255 sqq.; *Peter,* Epoch. der Verfassungsgesch. der röm. Republ. p. 6 sqq.; *Becker,* Handb. der röm. Alterth. II, 1, p. 235 sqq.; *Rein*, in libro, qui inscribitur: Real-Encycl. des class. Alterth. III. p. 209 sqq.

34) *Göttling,* l. c. p. 273. *Becker,* l. c. p. 387 sqq. *Rein,* Paully Real-Encyclop. V. p. 1230.

Jam venimus ad id, ut exponamus, quid sit illud „*res ad patres redit*“ quidque illud „*patres auctores fiunt*“, quibus verbis utrum senatores an patricii omnes seu curiales significarentur, multum in utramque partem disceptatum est. Erat autem regium imperium apud veteres Romanos, ut hinc exordiamur, ita constitutum, ut rex libero populi suffragio crearetur. Cic. de republ. II, 12. Appian. Civ. I, 98. Hoc igitur imperium, ut a populo traditum est, sic rege mortuo ad eundem populum rediit, quum aliquamdiu interregnum esset, quo interrex prodebatur, qui id potissimum egit, ut novum regem creandum curaret. Qua autem ratione et interrex proditus et rex ipse creatus sit, scriptores varia tradunt; in eo tamen paene omnes consentiunt, post Romuli mortem senatorum animos certamen regni et cupidinem versavisse eosque ex suo numero interreges certo quodam ordine prodidisse, donec a populo coacti sint, ut regem crearent. Cf. Cic. de rep. II, 12. Liv. I, 17: *Patrum interim animos certamen regni ac cupido versabat. Necdum a singulis, quia nemo magnopere eminebat in novo populo, pervenerant factiones: inter ordines certabatur. — — In variis voluntatibus regnari tamen omnes volebant, libertatis dulcedine nondum experta. — — Et esse igitur aliquod caput placebat, et nemo alteri concedere in animum inducebat. Ita rem inter se centum patres, decem decuriis factis singulisque in singulas decurias creatis, qui summae rerum praeessent, consociant. Decem imperitabant; unus cum insignibus imperii et lictoribus erat: quinque dierum spatio finiebatur imperium ac per omnes in orbem ibat: annuumque intervallum regni fuit. Id ab re, quod nunc quoque tenet nomen, interregnum appellatum. Fremere deinde plebs, multiplicatam servitutem,* **centum pro uno dominos factos**: *nec ultra nisi regem et* **ab ipsis creatum** *videbantur passuri. Quum sensissent ea moveri patres, offerendum ultro rati, quod amissuri erant, ita gratiam ineunt, summa potestate populo permissa, ut non plus darent juris, quam detinerent. Decreverunt enim, ut, quum populus regem jussisset, id sic ratum esset,* **si patres auctores fierent.** *Hodieque in legibus magistratibusque rogandis usurpatur idem jus, vi adempta: priusquam populus suffragium ineat,* **in incertum comitiorum eventum patres auctores fiunt.** Idem fere narrat Dionys. II., 57: Cf. Appian. Civ. I. 98. Serv. ad Aen. VI., 809. Hi igitur scriptores tradunt, senatum ipsum post Romuli mortem decuriis factis interregnum iniisse, ut plures interreges fuerint. Sed primum non certo scimus, unde illi hoc hauserint. Nam plerisque aliis locis hoc legimus, semper unum tantum interregem in quinque dies fuisse, qui auctore senatu creatus a patriciis successorem suum ita prodiderit, ut is, si aut regis aut magistratuum rei publicae creationem perficere non posset, plures deinceps interreges successores haberet. Cf. Cic. de leg. III., 3; pro dom. 14. Liv. III., 8; IV., 7, 43, 51.; V., 17, 31; VI. 1, 5, 36 et multis aliis locis. Dio Cass. XL., 45. Dionys. II., 58; VIII., 90. Ascon. in Milon. p. 43: *Post biduum medium, quam Clodius occisus erat, interrex primus proditus est*

M. Aemilius Lepidus. **Non fuit autem moris, ab eo, qui primus interrex proditus erat, comitia haberi.** Deinde non legitur, posteris temporibus interregem proditum esse a solo senatu atque ex senatoribus ipsis, sed eum patricium esse et a patriciis prodi necesse fuisse. Atque hoc ipsum Plut. Num. 2. etiam de primo post Romuli mortem interregno tradit. Magis autem illud intelligitur, si respicimus ea rei publicae tempora, quae regio imperio succedebant. Quae enim in talibus rebus instituta erant sub regno, ea etiam in libera civitate maximam partem manebant. His igitur temporibus nusquam legimus, interregem ad comitia magistratibus creandis habenda aut a senatu aut a parte senatorum proditum esse, sed ex senatus consulto patricios convocari ad interregem prodendum. Auct. orat. pro domo 14.: *quum interrex nullus sit, quod et ipsum patricium esse et* **a patricio prodi** *necesse est.* Liv. III., 40.: (sententia), *quae* **patricios coire** ad prodendum interregem jubebat. IV., 7: **Patricii,** *quum sine curuli magistratu respublica esset,* **coiere et interregem creavere.** Ib. 43; VI., 41. Omittimus alios Livii locos; Asconius autem in Milon. p. 32 diserte dicit: (quum Pompejus et Munatius) *referri ad senatum* **de patriciis convocandis, qui interregem proderent,** *non essent passi.* Cf. Dio Cass. XL. 49. Si quis est, qui dicat [35]), his verbis scriptorum significari *patricios senatores,* valde errat; aliter enim scriptores non generatim *patricios,* sed *patricios senatores* dixissent. Quamquam par est, quum jure quidem quivis ex patriciis interrex prodi posset, plerumque tamen senatorem patricium proditum esse. Hinc recte Dionysius, qui aliis plerisque locis perverse tradit, interregem a senatu ex senatoribus solis proditum esse, XI. 20 dicit: *τὴν μεσοβασίλειον ἀρχὴν ἕλεσθε τὸν ἐπιτηδειότατον ἐκλέξαντες τῶν πολιτῶν.* Verum igitur est, interregem et patricium fuisse et a convocatis patriciis proditum esse, non a senatoribus. Atque hoc maxime congruit cum illa ratione, de qua supra diximus, mortuo aut rege aut postea summo magistratu omnem potestatem rediisse ad populum, qui eam denuo alii aut regi aut magistratui tradiderit. Is autem populus illis temporibus constabat *ex patribus* i. e. *patriciis omnibus,* non ex senatu seu patriciis senatoribus. Nam post Romuli, Numae, Tulli Hostilii mortem nullus praeter hos patres seu patricios populus erat, plebejis a civitatis jure exclusis. Ad illos igitur, et quum esset interregnum, summa potestas interregisque creatio, et quum libera respublica esset, magistratuum in comitiis centuriatis designatorum comprobatio rediit. Atque hoc sensu saepissime legitur: *res*

---

35) *Rubino,* l. c. p. 91. *Wachsm.,* ältere Geschichte d. röm. Staat. p. 337 sqq. *Huschke,* l. c. p. 404 sq. *Walter,* röm. Rechtsgesch. I. § 21, qui falso putat, decem primos senatorum, in quinos quemque dies, ita interreges fuisse, ut primo aliquem regem nominarent, tum consilio cum ceteris senatoribus habito eum in comitiis rogarent. — Errat in eadem re *Rein*, Paully Real-Enc. T. IV, p. 214.

ad patres redit, seu quod fere idem est, *auspicia ad patres redeunt*, quia neque rex neque majores magistratus inauspicato creabantur et auspicia tunc penes solos patricios erant. Liv. I. 32: *Mortuo rege res, ut institutum jam inde ab initio erat,* **ad patres redierat:** *hique regem nominaverant.* IV. 6: *Interroganti tribuno, cur plebejum consulem fieri non oporteret, — — respondit,* **quod nemo plebejus auspicia haberet;** *ideoque decemviros connubium diremisse,* **ne incerta prole auspicia turbarentur.** Cf. X. 8[36]: Illa autem verba „*res ad patres redit*" ad patriciorum totum ordinem, non ad senatum spectare, praeter eos locos, quos supra congessimus, aliis quoque comprobatur. Liv. IV., 1: *Nam anni principio et* **de connubio patrum et plebis** *C. Cannulejus tribunus plebis rogationem promulgavit, qua contaminari sanguinem suum patres confundique jura gentium rebantur; et mentio primo sensim illata a tribunis eo processit deinde, ut rogationem novem tribuni promulgarent, ut populo potestas esset,* **seu de plebe seu de patribus vellet,** *consules faciendi.* Contra haec patricii quum alia tum hoc dixerunt c. 2: (Cannulejum) *colluvionem gentium, perturbationem auspiciorum publicorum privatorumque afferre.* Non igitur senatores opponuntur plebejis, sed patres omnes i. e. patricii, qui soli auspicia habebant. Si autem talibus verbis soli *patricii senatores* intelligerentur, quae est sententia quorumdam recentiorum scriptorum, cur tandem hoc veteres scriptores non accurate dixissent? An forte Cannulejus de connubio cum solis senatoribus rogationem promulgavit? Hoc nemo unquam dixit. Liv. VI. 42, ubi agitur de L. Sextio, qui primus de plebe consul factus est, de creando ex patriciis praetore urbano et de aedilibus curulibus: *Vixdum perfunctum eum* (dictatorem) *bello atrocior domi seditio excepit, et per ingentia certamina dictator* **senatusque victus,** *ut rogationes tribuniciae acciperentur, et comitia consulum* **adversa nobilitate** *habita, quibus L. Sextius de plebe primus consul factus. Et ne is quidem finis certaminum fuit:* **quia patricii se auctores futuros negabant,** *prope secessionem plebis res terribilesque alias minas civilium certaminum venit; quum tamen per dictatorem*

---

36) Ceterum patricii universi tum demum auspicia exercere potuerunt, quum nullus aut rex aut magistratus patricius erat; ea enim rege aut magistratibus creatis ad hos venerunt; ad totum autem patriciorum corpus, nisi rege aut magistratibus deficientibus, non redibant. Cic. ad Brut. 6: *Dum enim unus erit patricius magistratus, auspicia ad patres redire non possunt.* Nam, ut nihil de regio imperio dicamus, interdum factum est, ut consules, penes quos erant auspicia, anno muneris nondum peracto aut ipsi abdicarent se magistratu aut abdicare juberentur, aut etiam morerentur. Tum interregnum inibatur atque res ad patres redibat, quo interregno auspicia quasi renovabantur, id quod dicebatur *repetere de integro auspicia* vel *renovare per interregnum auspicia.* Cf. Liv. V., 17, 31; VIII., 17. Si autem consul per totum annum munere suo perfunctus erat ac rite comitia consularia habuerat, auspicia ab eo ad consulem designatum veniebant, quia is auspicato creatus erat nec res ad interregnum redibat.

conditionibus sedatae discordiae sunt, concessumque **ab nobilitate** *plebi de consule plebejo, a plebe* **nobilitati** *de praetore uno, qui jus in urbe diceret,* **ex patribus** *creando. Ita ab diutina ira tandem in concordiam redactis ordinibus quum dignam eam rem* **senatus** *censeret esse, meritoque id, si quando unquam alias, deûm immortalium causa libenter facturos fore, ut ludi maximi fierent et dies unus ad triduum adjiceretur, recusantibus id munus aedilibus plebis, conclamatum a* **patriciis et juvenibus**, *se id honoris deûm immortalium causa libenter acturos, ut aediles fierent. Quibus quum ab universis gratiae actae essent, factum* **senatus consultum**, *ut duo viros aediles* **ex patribus** *dictator populum rogaret;* **patres auctores omnibus ejus anni comitiis fierent.** Hoc igitur loco Livius voces „*senatus, nobilitas, patricii, patres*“ junxit. Quis autem, quaesumus, existimare potest, eum haec vocabula sine ullo discrimine miscuisse, quibus pro arbitrio nunc senatum nunc iterum patricios significaret? Immo consulto, ne quis ea male interpretaretur, haec verba adhibuit senatumque a patriciis disjunxit. An vero, si *senatus* victus de plebejo consule creando concessit, *patricii* autem se auctores futuros negabant, hi patricii quoque senatores fuerunt? Ergo concesserunt senatores id, quod ipsi paullo post negaverunt! Et si a plebe *nobilitati* i. e. patriciis concessum est, ut praetor unus, qui jus in urbe diceret, *ex patribus* crearetur, isne *ex senatoribus solis* creandus erat, an potius *ex patriciis omnibus,* qui illo nomine patrum significabantur? Si autem *senatus* eam rem dignam censebat, ut ludi maximi fierent et dies unus ad triduum adjiceretur, et si recusantibus aedilibus plebis *patricii juvenes* hoc munus susceperunt factumque est *senatus consultum,* ut dictator duo aediles *ex patribus* populum rogaret, luce clarius est, his verbis non senatores spectari, sed totum patriciorum ordinem. Neque, *si senatus consultum factum est, ut patres auctores omnibus ejus anni comitiis fierent,* ille senatus hoc sibi ipsi mandare potuit[37]). Cf. Gell. XIII., 15. —

Sed satis de ea re dixisse videmur, quid esset „*res ad patres redit*“. Vidimus enim, si quando interregnum erat ac res redibat ad patres, eos auctore senatu ex suo numero, i. e. ex convocatis patriciis omnibus interregem creavisse in quinque dies ita, ut is successorem suum proderet, qui cum senatu de eo, qui rex esset creandus, consilium inibat ac tum eum convocatum populum rogabat. Nam populus creabat. Cic. de republ. II., 17: *Tullum Hostilium populus regem interrege rogante comitiis curiatis* **creavit.** Liv. I. 17: *Tum interrex, concione advocata, quod bonum, faustum felixque sit, inquit, Quirites,*

---

37) Merito igitur *Göttlingus* l. c. p. 355. not. dicit, hunc Livii locum sensu carere, si verba „*patres auctores fiunt*“ ad senatum referenda sint, quae est sententia Huschkii, Verf. des Serv. Tull. p. 403 sqq.

regem create; — *patres deinde, si dignum, qui secundus ab Romulo dinumeretur,* **creeritis,** *auctores fiant.* Cf. Liv. IV., 6; V. 14. Postea autem, quum libera civitas esset, interrex, si quando opus erat, ad comitia tantum consularia habenda proditus est. Cf. Dionys. IV. 75. —

Restat nunc, ut videamus, quid sit „*patres auctores fiunt*" quod arctissime cohaeret *cum lege curiata de imperio*, de qua eadem disputandum est. Nam postquam populus post interregis rogationem suffragiis aliquem aut regem aut consulem praetoremve jussit, novis huic suffragiis *imperium* i. e. potestatem militarem ac judicialem committi oportuit. Haec est *lex curiata de imperio*. Cic. de republ. II., 13: (Numa) *quamquam populus curiatis eum comitiis regem esse jusserat, tamen* **ipse de suo imperio curiatam legem tulit.** Ibid. c. 17: *Tullum Hostilium populus regem — — creavit,* **isque de imperio suo exemplo Pompilii populum consuluit curiatim.** Cf. c. 18, 20, 21. Livius in eadem re, donec regium imperium erat, alia tamen loquendi formula utitur, quae est „*patres auctores fuerunt* seu *facti sunt*". I., 17: *Decreverunt enim, ut, quum populus regem jussisset, id sic ratum esset,* **si patres auctores fierent.** C. 22: *Tullum Hostilium — regem populus jussit:* **patres auctores facti.** Cf. c. 32. Dionysius pro more suo sibi non constat, ac modo senatum, modo patricios auctores regis magistratusve creati nominat. Cf. II., 14; IV., 12. Sed ex iis, quae nunc dicturi sumus, apparebit, utramque illarum formularum initio idem valuisse, donec decursu temporum mutato rerum publicarum statu inter se disjungerentur. Ante omnia autem tenendum est, quod adhuc satis superque est demonstratum, antiquis temporibus romanae civitatis voce patrum non tam senatores quam omnes patricios appellatos esse, eamque vocis significationem exolevisse inde ab eo tempore, quo crescente plebejorum vi potestateque ac mutata vetere patronatus clientelaeque ratione patriciorum illa auctoritas in civitate frangi ac debilitari coepit, ut illa voce senatores tantum honoris causa appellarentur. Hinc scriptores posterioris aetatis, si vetera tempora attingebant, significationem ejus permiscebant atque ad senatum referebant. Atque hoc accidit non *Dionysio* solum, qui, quamquam alienigena fuit, tamen Aristarchi partes in romanis antiquitatibus agere voluit, sed *Ciceroni* quoque, qui in perscrutandis his rebus non admodum diligens fuit. Apud *Livium* fere solum, qui veteres fontes, quibus utebatur, non suo accommodavit judicio, sed sincero animo secutus est[38]), vera illius vocis significatio invenitur, quamquam is quoque interdum perturbat.

Hoc igitur primum nobis propositum est, ut exponamus, verba illa „*patres auctores*

---

38) Vere de eo judicat Niebuhr. röm. Gesch. I, p. 4: *Er schrieb nicht zweifelnd und nicht überzeugt. Peter,* Epoch. der Verfass. der röm. Republ. p. XVI sqq.

fuerunt" nihil aliud valere, quam illud: quod populus jussit, id patricii in comitiis curiatis sanxerunt [39]). Nolumus iterum examinare locum primarium apud Livium VI., 42, de quo supra plura diximus. Idem legitur VI. 41, quo loco non senatores et plebeji, sed patricii et plebeji sibi invicem opponuntur: *Quid igitur aliud quam tollit ex civitate auspicia, qui plebejos consules creando a patribus, qui soli ea habere possunt, aufert?* Tum Appius Claudius acerbe pergit: *Non leges auspicato ferantur, non magistratus creentur, nec centuriatis nec curiatis comitiis* **patres auctores fiant.** Hoc igitur uno verbo Appius dicit: tollantur omnia jura patriciorum: de senatu nihil dicitur; omnia ad patricios et plebejos pertinent; quam ob causam extrema verba *„nec centuriatis nec curiatis comitiis patres auctores fiant"* ad senatum referri non possunt. Atque auctor orationis pro domo c. 14, ubi exponit, quid sit futurum, si cuivis patricio ad plebejorum ordinem pro lubito transire liceat, haec dicit: *Ita populus Romanus neque regem sacrorum, neque flaminem, nec Salios habebit, nec ex parte dimidia reliquos sacerdotes;* **neque auctores centuriatorum et curiatorum comitiorum:** *auspiciaque populi romani, si magistratus patricii creati non sint, intereant necesse est, quum interrex nullus sit, quod et ipsum patricium esse et a patricio prodi necesse est.* Is igitur, qui hanc orationem scripsit, illos *auctores comitiorum* certe *non senatum,* sed *patricios* intelligi voluit. Quos autem Livius solito vocabulo *patres* vocat, eosdem alii scriptores *patricios auctores* appellant. Velut Licinius Macer apud Sallustium, fragm. lib. III., p. 234: *ne vos ad virilia illa vocem, quo tribunos plebei, modo patricium magistratum,* **libera ab auctoribus patriciis suffragia majores vestri paravere.** Hujus igitur orationis auctor consulto patricios scripsit, non patres, ut ambiguitatem vitaret, quia *patres* suo tempore *senatores* tantum vocabantur, quos hoc nomine appellavit: *magna illa consulum imperia et* **patrum** *decreta vos exsequendo rata efficitis.* Atque ipse Dionysius, quamquam plerisque locis hanc patrum auctoritatem perverse ad senatum refert (cf. II., 14; IV., 12), tamen aliquoties *patricios auctores* inducit, II. 60 de Numa creando: *ἐκκλησίας δὲ μετὰ τοῦτο συναχθείσης, ἐν ᾗ διήνεγκαν ὑπὲρ αὐτοῦ τὰς ψήφους αἱ φυλαὶ κατὰ φράτρας, καὶ τ ῶ ν πατρικίων ἐ π ι κ υ ρ ω σ ά ν τ ω ν τ ὰ δ ό ξ α ν τ α τ ῷ π λ ή θ ε ι*

---

39) De hac re disputaverunt: *Niebuhr.*, l. c. I. p. 349 sq. *Wachsm.*, l. c. p. 337 sqq., qui illud *„patres auctores fiunt"* ad senatores refert atque *a lege curiata* distinguit. *Huschke*, l. c. p. 403 sqq., qui putat, patricios tantum senatores auctores fuisse. *Göttling*, l. c. p. 355 et 369, qui cum Niebuhro consentit. *Rubino*, l. c. p. 360 sqq., qui idem fere, quod Wachsmuthius sentit. *Puchta*, Curs der Institut. I. p. 139, 174, 212 sq.. qui vir doctissimus ac pie colendus si in altera institutionum editione (1845) inspexisset Beckeri librum (Handb. der röm. Alterthüm. II, 1, 1844. p. 316 sqq.), sine dubio aliter de hac re statuisset. Ille enim hanc rem ita pertractat, ut ea vix dubia esse possit. *Walter*, röm. Rechtsgesch. ed. sec. I. § 21 et 32, qui vera docet. — Rem non dirimit *Rein*, Paully, Real-Encyclop. II. p. 537.

κ. τ. λ. Cf. VI. 90, ubi agitur de instituendo tribunatu plebis, quem senatus jam c. 88 ratum habet, ut verba, quae sequuntur, ad eum referri non possint; pergit enim Dionysius: *ἀποδόντες δὲ καὶ τοῖς ἐν τῇ πόλει θεοῖς χαριστήρια καὶ τοὺς πατρικίους πείσαντες ἐπικυρῶσαι τὴν ἀρχὴν, ψῆφον ἐπενέγκαντες, ἐπειδὴ καὶ τούτου παρ' αὐτῶν ἔτυχον, ἐδεήθησαν ἐπὶ τῆς βουλῆς ἐπιτρέψαι σφίσιν ἄνδρας ἐκ τῶν δημοτικῶν δύο καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἀποδεικνύναι, τοὺς ὑπηρετήσοντας τοῖς δημάρχοις, ὅσων ἂν δέωνται.* *Patricii* igitur auctores vocantur, non *senatores*, qui tamen in alia re proxime nominantur. Dionysius autem *patricios* scripsit, quia eos, ut verisimile est, in fonte suo invenerat, ob eamque causam in *πατέρας* seu *βουλὴν* mutare noluit, unde factum est, ut, quum non diceret, quid sentiret, in verbis secum pugnaret. Quod vero existimant quidam[40]), ubi **patricii** *auctores*, non *patres auctores* nominentur, *patricios senatores* intelligendos esse, quia *patricii* pro toto senatu tamquam a parte potiori inducantur, id nullo prorsus argumento nititur. Nam primum apud scriptores legitur nusquam, patricios senatores ita a senatoribus ex plebe sejunctos fuisse, ut quasi proprium corpus efficerent et per se aut decreta facere aut comitiorum auctores esse possent. Hoc plebeji non toleravissent. Deinde mirum esset, cur scriptores veteres, si vera illa sententia esset, nude *patricios*, ac non *patricios senatores* seu *patriciam partem senatus* scripsissent, ut omnis ambiguitas tolleretur. Si qui autem sunt, qui dicant, nunquam de *curiarum* seu *curialium* i. e. *patriciorum omnium auctoritate* apud scriptores sermonem esse, sed de *senatus auctoritate*, quique ex ea re probare velint, illud *„patres auctores fiunt“* ad senatum spectare, ii diversas *patrum auctorum* et *senatus auctoritatis* significationes non intelligunt ac permiscent, quod est segregandum[41]). Nam si *patres* seu *patricii auctores* inducuntur, non intelligitur id, quod Graeci *προβούλευμα* dicunt, Latini *senatus auctoritatem*, i. e. consilium seu voluntatis indicium (*Gutachten)*, quod praecedere solebat iis rebus, quae in comitiis sive curiatis sive centuriatis rogabantur, sed illis verbis indicantur ii, qui probant, quod in comitiis actum est, qui quasi ejus tutelam suscipiunt, quo sensu *auctor* etiam in jure privato usurpatur. Paull. Dig. XXVI., 8, 3: *Etiamsi non interrogatus tutor auctor fiat, valet auctoritas ejus*, **cum se probare dicit id, quod agitur: hoc est enim auctorem fieri.** Hinc auctoritas est etiam id, quod nos dicimus *Gewährleistung, Haftung*. Plaut. Poen. I., 1, 19: **Agor.** *Suspende, vinci, verbera! auctor sum, sino.* **Mil.** *Si auctoritatem postea defugeris, ubi dissolutus tu sies, ego pendeam.*

---

40) *Huschke*, l. c. p. 404 sq. hoc dicit, non probat. Quos is locos not. 26 affert, ii omnes a nobis supra citati sunt ac nostram sententiam tuentur. Vid. etiam *Puchta*, l. c. p. 214 not. n.

41) Primus *Peter*, Epochen der Verfassungsgesch. der röm. Republ. p. 14—17 duplicem patrum auctoritatis significationem exponere studuit nec tamen rem absolvit, Vid. *Walter*, l. c. § 21.

Cf. Cic. pro Sull. c. 11: *Itaque attende ——, quam ego defugiam auctoritatem consulatus mei*[42]). Itaque patres seu patricii ita auctores sunt comitiorum, ut, quod in comitiis populus jusserit, id sic ratum sit, si illi postea approbent i. e. auctores fiant, seu fieri patiantur *(Erklärung des Einverständnisses)*. Atque sic haec formula etiam in arrogatione usurpatur. Gell. V, 19: *Arrogantur ii, qui, quum sui juris sint, in alienam sese potestatem tradunt:* **ejusque rei ipsi auctores fiunt.** Cf. (Cic.) pro dom. c. 29. Gaj. I. 99: *et is, qui adoptatur, rogatur,* **an id fieri patiatur**[43]). Quum autem diu aut totus senatus aut major pars ejus ex patriciis constaret, quumque hi in comitiis curiatis soli suffragia darent, factum est, ut illa senatus auctoritas seu illud *προβούλευμα* maximi momenti esset curiarumque approbatio plerumque non denegaretur. Atque haec etiam erat causa, quod saepissime apud scriptores pro hac curiarum approbatione sola illa senatus auctoritas, quae fiebat ante comitia, nominaretur[44]).

Objiciet fortasse aliquis, mirum esse, si quis a patriciis in comitiis curiatis magistratus creatus sit, ejus patricios auctores iisdem comitiis fieri oportuisse. At, quod dicitur *patres auctores fiunt,* id antiquissimis quidem temporibus nihil aliud erat quam lex curiata de imperio. Hoc jam demonstratum est ex locis apud Ciceronem de republ. II., 13, 17, 18, apud Livium I., 17, 22, 32, apud Dionysium II., 14, IV., 12. Magis autem hoc apparet ex Ciceronis loco de leg. agr. II., 11: *Majores de singulis magistratibus bis vos sententiam ferre voluerunt. Nam quum centuriata lex censoribus ferebatur, quum curiata ceteris patriciis magistratibus,* **tum iterum de iisdem judicabatur, ut esset reprehendendi potestas, si populum beneficii sui poeniteret.** *Nunc quia prima illa comitia tenetis, centuriata et tributa, curiata tantum auspiciorum causa remanserunt. Hic autem tribunus*

---

42) Vid. *Peter,* l. c. p. 16. Sed quod is eodem loco dicit, per se idem valere, utrum Livius dixerit, senatum auctoritatem decreti in curiis faciendi (Veranlassung zu einem bestätigenden Beschlusse der Curien) denegavisse, an sic, patres non fuisse auctores seu approbatores decreti, in eo mihi errare videtur. Nam quum comitiis centuriatis aut magistratus creatus esset aut lex lata, atque ejus rei senatus auctoritas facta esset, qua ea res approbationi curiarum committeretur, si ejus rei patres i. e. patricii auctores non facti sunt, odium sibi conflaverunt plebejorum, qui quo magis in tali re a senatu adjuvabantur, eo alacrius eam alio tempore perficere studebant. Sed nimirum vir doctus Livianum illud „patres auctores fuerunt" falso ad senatores referre videtur.

43) Male igitur egit *Puchta,* Instit. I. p. 139 sq., quum illam senatus auctoritatem cum hac formula, *„patres auctores fiunt"* confundens atque hanc cum eo, quod Graeci προβούλευμα dicunt, permiscens neget, fuisse ullam subsequentem centuriatorum comitiorum confirmationem a curiis factam nec quidquam novi lege Publilia, *ut patres ante initum suffragium auctores fierent,* inductum esse. De hac lege infra videbimus. Vid. *Peter* l. c. p. 92 sqq.

44) Vid. *Peter,* l. c. p. 14.

plebis, quia videbat, potestatem neminem injussu populi aut plebis posse habere, curiatis ea comitiis, quae vos non sinitis, confirmavit: tributa, quae vestra erant, sustulit. Ita, **quum majores binis comitiis voluerint vos de singulis magistratibus judicare,** *hic homo popularis ne unam quidem populo comitiorum potestatem reliquit.* Populus igitur lege curiata potestatem habebat reprehendendi seu bis judicandi de singulis magistratibus, si eum fortasse sui beneficii poenitebat. Neque in hac potestate reprehendendi aliud continetur quam in illa patrum auctoritate, qui quidem patres sic bis de singulis magistratibus judicabant. Hoc Cicero pro Planc. 3 diserte declarat: *Nam si ita esset, quod* **patres apud majores nostros tenere non potuerunt, ut reprehensores essent comitiorum,** *id haberent judices; vel, quod multo etiam minus est ferendum: tum enim* **magistratum non gerebat is, qui ceperat, si patres auctores non erant facti:** *nunc postulatur a vobis, ut ejus exsilio, qui creatus sit,* **judicium populi Romani reprehendatis.** Id. de republ. II., 32: *Quodque erat ad obtinendam potentiam nobilium vel maximum, vehementer id retinebatur:* **populi comitia ne rata essent, nisi ea patrum approbasset auctoritas.** — Quodsi igitur his locis Cicero quoque illam potestatem reprehendendi comitia modo *legi curiatae,* modo *auctoritati patrum* tribuit, negari non potest, utramque formulam unum idemque significasse.

Nunc docendum est, quae hujus rei ratio posteris temporibus, quum rei publicae forma ac disciplina mutaretur paullatim, instituta sit. Quam diu enim praeter curiata comitia nulla alia erant, quibus aut rex crearetur aut lex sanciretur a populo, rex creatus ipse de suo imperio curiatam legem tulit (Cic. de republ. II., 13, 17, 18), sive ut populus potestatem reprehendendi haberet, sive quod verius est, ut is promitteret, se accepturum esse regis imperium eique velle parere, quod ante, quam rex creatus erat, promitti non potuit; idque factum est lege curiata de imperio [45]. Postea autem, quum Servius Tullius centuriata comitia instituisset, quibus magistratus majores crearentur, admissis etiam plebejis, qui creandi potestatem haberent, patricii, penes quos antiquitus auspicia et imperium militare erant (Liv. IV., 6; V., 46 et 51: **comitia centuriata, quae rem militarem continent;** *comitia centuriata, quibus consules tribunosque militares creatis*), non tantum his plebejis tribuerunt, ut eos in partem summi imperii ad aliquem rite ac sollenniter deferendi admitterent. Itaque quum post reges exactos illa Servii forma civitatis administrandae restituta esset ac valere coepisset, patricii illud jus legis curiatae de imperio sibi suisque comitiis servarunt, *ut auctores comitiorum centuriatorum essent,* seu ut ab iis iterum judicaretur, quod Cicero de leg. agrar. II., 11 dicit: *hoc enim erat*

---

45) *Wachsm.,* l. c. p. 341: *Die lex curiata war eine Art Salbung, oder von Seiten des Volkes eine Huldigung. Vor ihrer Ertheilung hatte der gewählte Magistrat nur eine ruhende Würde, noch nicht die Befugniss, sein Amt zu üben. Huschke,* l. c. p. 408. Cf. Liv. V, 52. Cic. ad Rull. II, 12.

ad obtinendam potentiam nobilium vel maximum, ut populi comitia ne rata essent, nisi ea patrum approbavisset auctoritas, quod idem Cicero de republ. II., 32 graviter premit. Sic enim approbatio aut eorum, qui in centuriatis comitiis erant creati, aut legum iis acceptarum a patriciis curiis pendebat, quibus etsi aut magistratus majores creari aut leges ferri non amplius poterant, tamen denegata lege curiata irritum reddi id potuit, quod illis comitiis erat decretum. Consul autem, qui erat creatus, initio ipse de imperio suo legem curiatam tulit; postea autem, quum consules aliquot demum mensibus post creationem munus suum auspicarentur, eorum antecessor legem illam statim post creationem in curiis tulit, nisi quis dictator dictus erat, qui quum statim munus susciperet, ipse legem curiatam tulit. Atque sic ea res mansit usque ad seculum quintum urbis conditae, ut *patres auctores* et *lex curiata* una actione continerentur nec ullum eorum discrimen esset [46]).

Sed nimirum hoc jus patriciorum, ut auctores comitiorum essent, magnam iis facultatem maligne vexandi plebejos dedit. Quotiescunque enim centuriatis comitiis aut magistratus creatus aut lex aliqua lata erat, unde damnum patriciis imminere videretur, hoc ii ita repellere potuerunt, ut auctores illorum comitiorum non fierent. Cf. Liv. VII., 17, 18, 19, 22, 24, 28. Itaque plebeji operam dederunt, ut illud jus tolleretur omnino aut certe frangeretur. Atque hoc quidem factum est lege a *Publilio Philone* dictatore ex plebe a. 415 u. c. lata, ut patres legum comitiis centuriatis latarum ante initum suffragium auctores fierent. Liv. VIII. 12: *Dictatura* (Publilii) *popularis et orationibus in patres criminosis fuit, et quod tres leges secundissimas plebi, adversas nobilitati, tulit: unam, ut plebiscita omnes Quirites tenerent; alteram, ut* **legum, quae comitiis centuriatis ferrentur, ante initum suffragium patres auctores fierent;** *tertiam, ut alter utique ex plebe — censor crearetur. Plus eo anno domi acceptum cladis ab consulibus et dictatore, quam ex victoria eorum bellicisque rebus foris auctum imperium, patres credebant.* Haec igitur lex Publilia ad leges tantum comitiis latas pertinebat, non ad magistratus iis creatos, quorum patres etiam *post initum suffragium* auctores facti sunt. Sed quinquaginta fere annis post sancitum est *lege Maenia,* ut magistratuum quoque comitiis centuriatis creatorum patres ante initum suffragium auctores fierent [47]). Verba quidem hujus legis ipsa nescimus; Cicero Brut. c. 14 solus ejus mentionem facit: (Possumus suspicari disertum) *M'. Curium, quod is tribunus plebis, interrege Appio Caeco, diserto homine, comitia contra leges habente, quum de plebe consulem non accipiebat,* **patres ante auctores fieri coëgerit;** *quod fuit permagnum,* **nondum lege Maenia lata.** Quo ex loco

---

46) Vid. *Becker,* l. c. II, 1, p. 317 sqq. *Rein,* Pauly, Real-Encycl. T. II, p. 531.
47) Vid. *Walter,* Rechtsgesch. I, § 63, 66. *Peter,* l. c. p. 92 sqq.

legis si non verba ipsa, tamen sensum intelligimus. Ea patriciis, quum ante auctores fieri cogerentur, potestatis quasi simulacrum tantum et imago relinquebatur, ut est apud Livium I., 17: *Decreverunt enim, ut, quum populus regem jussisset, id sic ratum esset, si patres auctores fierent: hodieque in legibus magistratibusque rogandis usurpatur idem jus, vi adempta.* **Priusquam populus suffragium ineat, in incertum comitiorum eventum patres auctores fiunt.** Atque idem continetur verbis illis apud Sallustium fragm. lib. III., p. 204: *libera ab auctoribus patriciis suffragia majores vestri paravere.*

Jam quum res ita sese haberent, quum patriciorum non amplius multum interesse posset, ut comitiorum ante auctores fierent, vi ejus rei adempta, quum, nova ex plebejis, qui majores honores adepti erant, paullatim exorta nobilitate multisque patriciorum gentibus aut morte aut adoptione in plebejorum ordinem exstinctis, illorum vis et auctoritas in rebus publicis gerendis fere nulla esse coepisset, quum comitia curiata prorsus obolescerent nec aliter amplius haberentur, nisi a pontifice cum magistratu aliquo curuli et triginta lictoribus, qui triginta curiarum vices sustinerent[48]), quum denique propter has causas vetus illud nomen honorificum patrum ad senatores solos pertinere coepisset, quum igitur res ita se haberent, factum est, ut tota ratio patrum auctorum et legis curiatae commutaretur, et patrum illa auctoritate cum senatus auctoritate in unum coalescente ex una eademque actione, quae prius fuerat, duae fierent, *patrum* i. e. *senatorum auctoritas* ante initum suffragium, et *lex curiata,* quae etiam nunc illud suffragium subsequebatur. Atque hac quidem auctoritate patrum nunc nihil aliud continebatur, quam fides data, patres i. e. senatores neque comitiorum eventum impedituros neque ullam ejus intercessionem facturos esse, ut, qui sine vitio esset creatus, magistratus maneret, quamquam nondum cum imperio esset. Hoc autem imperium quum ante comitia in incertum eorum eventum dari non posset, sed ad id certus quidam homo, qui esset creatus, requireretur[49]), nunc quoque post initum suffragium datum est idque lege curiata, modo ut non amplius patricii ipsi in comitia curiata convocarentur, sed ea pontifex maximus cum triginta lictoribus haberet[50]). Senatus autem ipse, ut nunc auctor comitiorum erat, sic legem curiatam dandam curavit. Atque hoc lucem affert verbis illis apud Livium VI., 42: *factum senatus consultum, ut duo viros aediles ex patribus dictator populum rogaret: pa-*

---

48) Vid. *Walter,* l. c. I, § 67.

49) Hinc *Paull. Diacon.* p. 50 dicit: *cum imperio esse dicebatur apud antiquos, cui nominatim a populo dabatur imperium.* Cic. de leg. Agr. II, 10: *Jam hoc inauditum et plane novo more, uti curiata lege magistratus detur, qui nullis comitiis ante sit datus.*

50) Vere *Wachsm.,* l. c. p. 342 dixit: Man liess in Rom nicht leicht etwas früher Bestandenes untergehen; schwand der Körper, so suchte man den Schatten festzuhalten.

tres auctores omnibus ejus anni comitiis fierent. Ita, quod prius una actione conjunctum erat et ad patricios omnes pertinebat, nunc in duas actiones disjunctum est, ut senatores alteram ipsi peragerent, alteram peragendam curarent. Si autem tribunus plebis, quod interdum factum est, intercedebat, ne imperium daretur, ille, qui erat creatus, nihilo minus magistratus erat legitimus, quamquam sine imperio, ut neque rem militarem attingere neque, si praetor erat, judicia exercere, neque convocare populum in comitia centuriata posset. Cic. de leg. agr. II., 12: *consuli, si legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet.* Id. Phil. V., 16[51]).

Nemo vero unquam accurate illud tempus describere poterit, quo aut nomen patrum de solis senatoribus usurpari, aut illud discrimen inter patrum auctoritatem et legem curiatam esse coeperit. Nam neque scimus, quo anno lex Maenia lata sit, et patriciorum numerus ac vis paullatim deminuebatur, exorientibus sensim novis nobilibus ex plebe, qui cum patriciis ita coaluerunt consiliaque sua junxerunt, ut ceteros omnes cives a majoribus magistratibus prohibere studerent. Idque obtinuit usque ad extrema rei publicae tempora. Cic. leg. agr. II., 1: *Me perlongo intervallo prope memoriae temporumque nostrorum primum hominem novum consulem fecistis, et eum locum, quem nobilitas praesidiis firmatum atque omni ratione obvallatum tenebat, me duce rescidistis.* Sall. Jug. 63: *Etenim tum alios magistratus plebes, consulatum nobilitas inter se per manus tradebat. Novus nemo tam clarus neque tam egregiis factis erat, quin is indignus illo honore et quasi pollutus haberetur.* Jam quum magistratus omnes inde a quaestura aditum in senatum haberent isque aucto magistratuum numero ex his paene solis compleretur, facile apparet, senatus vim et auctoritatem, quae regio imperio et diu post reges exactos haud ita magna erat, valde crevisse, ut is, comitiis curiatis ad nihilum redactis, sibi paullatim id vindicaret, quod prius penes solos patricios erat, i. e. ut et auctor comitiorum fieret et legem curiatam dandam curaret. Quod autem ad nomen patrum attinet, quoniam eo antiquitus non patricii solum universi, sed senatores quoque, quippe qui diu legebantur ex solis patriciis, appellati sunt usque ad illam aetatem, qua id, omnibus fere patriciis et nobilibus ex plebe in senatu comprehensis, ad solos senatores pertinere coepit, mirum esse non potest, plerosque scriptores, ubi vetera illa tempora attingebant, nulla variorum temporum ratione habita ex suae aetatis more patres pro senatoribus accepisse, unde perturbatio illa profecta est, quae ut veteres sic recentiores scriptores occupaverat, donec Niebuhrus exstitit, quem in hac re verum vidisse, hodie quidem nemo facile erit, qui dubitare possit. —

---

51) Vid. *Rubino*, l. c. p. 367 sqq.

